

FULL DELTAKELSE OG LIKESTILLING

UNIVERSELL UTFORMING

Hvordan kan vi påvirke?

UNIVERSELL UTFORMING

Innhold

Målet med veilederen	side	3
1. UNIVERSELL UTFORMING	side	4
2. PÅVIRKNINGSROLLEN	side	8
Hvem er vi og hva vil vi?	side	8
Kommuneplanlegging og medvirkning	side	10
Rollen i tilgjengelighetsarbeidet	side	12
3. KARTLEGGING OG DOKUMENTASJON	side	14
Forarbeid og vurderinger	side	14
Skjema og foto	side	15
4. PÅVIRKNING – HVORDAN FÅ GJENNOMSLAG?	side	18
Hvordan bli en god påvirker?	side	19
Bevissthet og handling	side	21
Påvirke kommunens politikk	side	23
Påvirke planarbeidet i kommunen	side	24
Påvirke byggesak i kommunen	side	25
Befaringer	side	28
Presenter kommunen din	side	28
Lobbyarbeid	side	29
Aksjoner	side	30
Bruk av media	side	31
Kommunale råd	side	33
Påvirke gjennom informasjon og kurs	side	35
Kreative påvirkningsmetoder	side	36
5. ORGANISERING	side	38
Generelt om organisering av påvirkningsarbeid	side	38
Organisering av arbeidet med universell utforming	side	39
6. LOVVERK OG KVALITETSKRAV	side	44
Heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder"	side	44
Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven	side	44
Lov om offentlige anskaffelser	side	45
Informasjonsark om NHF sitt syn	side	45
7. LITTERATUR OG NETTSTEDER	side	46

Målet med veilederen

Hvordan kan NHF som organisasjon jobbe mer målrettet og samlende for å oppnå et samfunn for alle?

Styrke NHFs arbeid for et tilgjengelig samfunn

NHF ser all fysisk utestengning og sosial isolasjon av funksjonshemmede som diskriminering. Våre krav om likestilling dreier seg om grunnleggende menneskerettigheter. Samfunnet må derfor gi alle borgere muligheter til likeverdig deltakelse på alle områder. Samfunnsskapt hindringer må bygges ned gjennom universell utforming av bygninger, omgivelser, transportmidler og produkter.

Universell utforming er et politisk satsingsområde. Det er likevel langt igjen til samfunnet er tilgjengelig for alle. Som organisasjon kan vi bidra til en positiv utvikling ved å være vaktbikkje, formidle erfaringer, vise løsninger og påvirke politikere og fagfolk.

Veilederen er laget for å styrke organisasjonen i dette arbeidet. Det praktiske arbeidet med å utforme bygg, uteområder og produkter foregår i kommunene. NHF må derfor være i stand til å drive et godt påvirkningsarbeid lokalt, i nært samarbeid med regionen. NHF sentralt påvirker myndighetene på nasjonalt nivå og bidrar med informasjons- og veiledningsmateriell til regioner og lokallag.

Flere med i arbeidet og felles grunnopplæring

Det er et mål å få flere med i arbeidet for et tilgjengelig samfunn og styrke samhandlingen i organisasjonen. Denne veilederen inneholder stoff om hvordan medlemmer og tillitsvalgte kan jobbe med universell utforming og påvirkning, og hvordan regionkontoret kan organisere arbeidet for å styrke aktiviteten lokalt.

Målgruppen for veilederen er medlemmer og tillitsvalgte som vil jobbe med universell utforming og påvirkning. Veilederen kan brukes sammen med heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder" når regionkontorene arrangerer kurs og utvikler organisasjonen.

Vi anbefaler at det dannes nettverk for universell utforming i alle regioner med en koordinator på regionkontoret som leder arbeidet. Veilederen er utarbeidet spesielt med tanke på opplæring og styrking av nettverkene.

Et sett med løsark følger heftet som vedlegg. Disse skal være til hjelp i det praktiske arbeidet og består av kartleggingsskjema, standardbrev til kommunen, kursprogram og oppgavehefte som kan brukes i skolering av organisasjonen. Alt er samlet i "Temaperm – Universell utforming". Denne finner du også på NHFs nettsider.

Veilederen er et resultat av prosjektet PULS – påvirkning – universell utforming – likestilling – samfunn. Dette har vært et landsdekkende samarbeidsprosjekt mellom ansatte og tillitsvalgte.

KAPITTEL 1: Universell utforming

Et samfunn for alle

”Full deltakelse og likestilling er det overordnede politiske målet. Først når all planlegging og design bygger på prinsippet om universell utforming, nærmer vi oss målet om et samfunn for alle.” (NHF’s prinsippprogram, 2007)

For å påvirke samfunnet, må vi vite hva universell utforming betyr. Universell utforming er en ny måte å tenke tilgjengelighet på. Det er en strategi med vekt på likestilling. Når alle kan benytte de samme løsningene, likestilles borgerne.

Hva menes med universell utforming?

Bakgrunn

Innholdet og tankegangen i universell design ble beskrevet av arkitekt Michael Bednar i USA for ca 30 år siden, og ble for alvor tatt i bruk i forbindelse med innføringen av ADA-lovgivningen (Americans with Disabilities Act) i 1990. Målsettingen med loven var å sikre grunnleggende borgerrettigheter og unngå diskriminering. Likhet innebar å tilby samme type løsninger til alle; mennesker med funksjonsnedsettelse skulle ikke ”gå bakveien”.

I Norge fikk universell utforming en sentral rolle gjennom Manneråkutvalgets innstilling i 2001. Samfunnet har i omfattende grad bygget funksjonshemmende barrierer som stenger mennesker med funksjonsnedsettelse ute fra utdanning, arbeidsliv og samfunnsdeltakelse. Dette er diskriminerende. Universell utforming ble løftet fram som strategi for en inkluderende samfunnsplanlegging. Universell utforming står sentralt i lovgivningen framover; både i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og i plan- og bygningsloven.

NHF var tidlig ute med å fremme universell utforming, både gjennom sentralstyrets vedtak

i 1999, deltakelse i Manneråkutvalget, utviklingsprosjekter samt diverse publikasjoner for skoloring og påvirkning av samfunnet.

Definisjon

Universell utforming er utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.

*The Centre for Universal Design ved North Carolina State University/
Rådet for funksjonshemmede 1997/
Miljøverndepartementet 2007*

Dette er den opprinnelige definisjonen fra USA som NHF bruker. Også Miljøverndepartementet bruker definisjonen, se henvisning på side 6. I diskriminerings- og tilgjengelighetsloven benyttes en mer avgrenset definisjon: ”Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig”. I forslaget til ny plan- og bygningslov er den opprinnelige definisjonen brukt i plandelen, mens den snevre er brukt i bygningsdelen. NHF mener det er viktig å benytte den opprinnelige

definisjonen i påvirkningsarbeidet slik at målet om deltakelse og likestilling kan nås, se NHFs brosjyre "Hva er universell utforming?". NHF skal jobbe for at alle kan delta i samfunnet, ikke kun flest mulig. NHF skal også jobbe for at dette gjelder alle samfunnsområder, ikke kun virksomhetens alminnelige funksjoner. Universell betyr alle.

Hvordan utformingen må være for å inkludere alle, må beskrives i konkrete kvalitetskrav og standarder. Det finnes tilgjengelighetsbestemmelser i lovverket, bl a i tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven. Dette er minimumskrav som skal følges. En norsk standard for universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder forventes klar i 2009. En egen standard for universell utforming av uteområder er under utvikling og forventes klar i 2011. Forskrift og standard kan brukes som grunnlag for å utvikle universelt utformede løsninger.

Samme løsning for alle

Universell utforming innebærer at bygninger, omgivelser, transportmidler og produkter

utformes på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker på en likestilt måte. Alle skal kunne bruke samme løsning og oppleve seg som likeverdige samfunnsborgere. Forskjellsbehandling gjennom separate løsninger for enkeltgrupper skal unngås.

De fysiske omgivelsene

Universell utforming gjelder den fysiske og tekniske utformingen av produkter og omgivelser. Produkter omfatter også informasjons- og kommunikasjonsteknologi og produkter innen tjenesteyting, som f eks billettautomater og minibanker. Universell utforming innebærer en sammenhengende planprosess fra overordnet, langsiktig samfunnsplanlegging til den konkrete utformingen. Estetikk, helhet og bærekraft vektlegges.

Strategi for likestilling og deltakelse

Universell utforming er en strategi for planlegging og utforming av produkter og omgivelser for å oppnå et inkluderende samfunn med full likestilling og deltakelse for alle. Et hovedsikttemål er å oppnå full deltakelse og likestilling

Likestilling. Samme løsning for alle.
Foto: NHF Trøndelag/Kristian Lian

Skjerm og taster i høyde som passer for alle.
Foto: NHF/Einar Aslaksen

for personer med funksjonsnedsettelse. Virkemidlene er fysiske løsninger som kan brukes av alle. Et samfunn uten barrierer er en forutsetning for å kunne delta i utdanning, arbeidsliv, kultur og sosialt liv. Universell utforming bidrar til å sikre grunnleggende menneskerettigheter og hindre diskriminering.

En inkluderende planprosess

Universell utforming forutsetter kunnskaper om mangfoldet i befolkningen. Planleggere, arkitekter og designere må derfor vite hvem alle er og hvilke funksjonskrav som må stilles. Dette gjelder krav til bevegelsesfrihet, til å orientere seg og forstå omgivelsene, og krav til allergifrie miljøer. Universell utforming innebærer at personer med funksjonsnedsettelse inkluderes når ordinære løsninger utformes. Samarbeid med funksjonshemmedes organisasjoner er helt sentralt for å få inn erfaringsbasert kunnskap i planleggingsfasen og for å kvalitetssikre løsningene.

Hvorfor er universell utforming viktig?

Universell utforming er viktig fordi:

- Funksjonshemmede diskrimineres og stenges ute fra samfunnet i omfattende grad.
- Universell utforming er et politisk satsingsområde i Norge for å sikre funksjonshemmede full deltakelse og likestilling.
- Universell utforming gir gode løsninger for alle.
- Det er god samfunnsøkonomi å utforme et samfunn som alle kan bruke gjennom hele livsløpet.
- Utformingen er bærekraftig og man slipper fordyrende tilleggsløsninger.
- Arbeidsmetodene er inkluderende og demokratiske, med vekt på medvirkning.

Universell utforming må inn som:

- Politisk føring innen alle sektorer nasjonalt, i fylker og kommuner.
- Bestemmelser i lovverket.
- Konkrete kvalitetskrav og standarder.
- Krav i all planlegging av utearealer og byggverk.
- Kvalitetskrav ved innkjøp og bestilling av produkter.

Henvisning:

- Hva er universell utforming? NHF 2007, www.nhf.no
- Universell utforming. Begrepsavklaring, Miljøverndepartementet, 2007 www.universell-utforming.miljo.no

Hva kjennetegner en universelt utformet løsning?

Kan brukes av alle

Et viktig kjennetegn er at alle kan bruke samme løsning. Alle bruker hovedinngangen, følger den vanlige passasjerstrømmen på buss og tog, benytter selvbetjeningsautomater og datautstyr.

Kvalitet

Løsninger må utformes med utgangspunkt i borgere som stiller de høyeste kvalitetskravene til tilgjengelighet og brukbarhet; personer med funksjonsnedsettelse. Dette gir gode

løsninger for alle, fordi de er funksjonelle, brukervennlige og uten hindringer. Det må tas hensyn til at folk bruker tekniske hjelpemidler når kvalitetskravene til produkter og omgivelser utformes.

Norge har lange tradisjoner med å bygge utilgjengelig, for deretter å kompensere med spesielløsninger for personer med funksjonsnedsettelse. En slik praksis avdekker manglende bevissthet om funksjonshemmedes rett til å ta i bruk samfunnet på lik linje med andre borgere. Universell utforming innebærer derfor et brudd med denne tradisjonen.

Faksimile fra Regionsnytt, NHF Oslofjord Vest

- Ot.prp nr 44, Diskriminerings-og tilgjengelighetsloven, 2008, www.regjeringen.no
- Diskriminerings-og tilgjengelighetsloven, 2008, www.lovdatab.no

2

KAPITTEL 2:

Påvirkningsrollen

NHFs lover, § 1-2 Formål

"Norges Handikapforbund er en uavhengig interesseorganisasjon som skal arbeide for full likestilling og full samfunnsmessig deltakelse for funksjonshemmede. Norges Handikapforbunds hovedmålgruppe er bevegelseshemmede."

NHFs ideologiske fundament

"NHF ser funksjonshemming som et resultat av gapet mellom den enkeltes forutsetninger og omgivelsenes krav. Funksjonshemmedes egenerfaring er at omgivelsenes krav og holdninger er den mest avgjørende årsaken til funksjonshemming". (Utdrag fra NHFs prinsipprogram, 2007)

Når vi skal påvirke samfunnet må vi ha klart for oss hvem vi representerer og hva vi ønsker å oppnå. Vi må vite hva NHF står for og vil. Vi må være bevisst at det ikke er vi som er problemet, men alle de fysiske hindringene og holdningene vi møter i samfunnet som hindrer likestilling og deltakelse. Vi bruker både egne og organisasjonens erfaringer i påvirkningsarbeidet. Vi må være bevisst hvilken rolle vi har som organisasjonsrepresentanter i forhold til fagfolks ansvar.

Hvem er vi og hva vil vi?

Vi representerer NHF

NHF jobber for å påvirke samfunnet slik at alle kan delta på en likestilt måte.

Påvirkningsarbeidet for universell utforming er basert på erfaringene vi har som samfunnsborgere, både når det gjelder hindringer og løsninger.

I alt påvirkningsarbeid representerer vi NHF. Vi skal påvirke samfunnet slik NHF har formulert dette i sitt verdigrunnlag og sine målsettinger, jfr lover og prinsipprogram. I påvirkningsarbeidet benytter vi flere arbeidsformer eller metoder. Det sentrale i valg av metode er hva vi vil oppnå og hvordan vi best kan få dette til. Vi kan medvirke til gode løsninger gjennom kommunale råd, vi kan drive lobbyvirksomhet og påvirke kommunen direkte og vi kan bruke media. Valg av metode vil gi ulike rammer for rollen din. I medvirkning på andres arena, som kommunens råd, er vi ofte i en samarbeidsrolle

med føringer om felles uttalelser fra rådet. I aksjoner og media har vi en friere rolle og kan i større grad sette dagsorden selv.

NHF er klar på at du som representant f eks i et kommunalt eller et fylkeskommunalt råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne, er organisasjonens representant inn i rådet. Som organisasjonens representant kan du gå tilbake til din organisasjon og be om bistand dersom du ikke selv har den nødvendige kompetansen. Som representant for NHF har du også et ansvar for å drøfte med egen organisasjon saker som behandles i rådet. Dette åpner for at organisasjonen kan mobiliseres dersom medvirkning i rådet ikke fører til forventede resultater.

Påvirkningsarbeidet bygger på erfaringskunnskap

Vårt påvirkningsarbeid er først og fremst tuffet på egne og organisasjonens erfaringer med diskriminering og muligheter til å delta i sam-

funnet. Gjennom egne liv, med daglige erfaringer, har vi en kompetanse som er etterspurt og viktig for samfunnet. Gjennom organisasjonsarbeid har vi et bredere erfaringsgrunnlag og samtidig en plattform for arbeidet. Ved å bygge allianser med andre organisasjoner lokalt, vil både erfaringsgrunnlaget og påvirkningskraften styrkes.

Fra bruker til borger

Synet på funksjonshemming er i endring. Dette har betydning for påvirkningsarbeidet. En forståelse av funksjonshemming som flytter fokuset over på samfunnets barrierer og på borgerrollen er sentralt i påvirkningsarbeidet for universell utforming. Vi skal ikke påta oss skylden for manglende deltakelse når samfunnet ikke er utformet for alle. Manneråkutvalgets utredning NOU 2001:22, "Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer" formet en ny bevissthet:

Politikk for funksjonshemmede er i ytterste konsekvens et spørsmål om demokrati. Det handler om retten til å delta i samfunnslivet, og om at alle mennesker har det samme menneskeverd.

Tradisjonelt har funksjonshemming vært sett på som en egenskap ved individet. Norge har lagt vekt på å bygge ut individuelle ordninger som kompenserer for funksjonsnedsettelse. Samtidig sakker Norge akterut i betydelig grad på andre områder som transport og tilgjengelighet. Hovedutfordringene når det gjelder å nå målene om full deltakelse og likestilling er knyttet til samfunnsutformingen.

Hovedproblemet er at hensynet til at alle skal delta og ha like muligheter sjelden kommer inn som et viktig premiss i planleggingen, beslutningsprosessen eller i den konkrete utformingen av tiltak. Utvalget mener dette er den viktigste årsaken til at vi ikke i særlig grad har kommet nærmere det overordnede målet om full deltakelse og likestilling.

Det er et alvorlig paradoks at nettopp fordi hensynet til alle borgere ikke legges til grunn for politikk og utforming av tiltak, kommer samfunnet i en situasjon der en må ty til kostbare særløsninger i etterkant (...)"

Manneråkutvalget, NOU 2001:22 "Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer, 2001. Utdrag fra kap 1.4.

Medvirkning

I de senere år har myndighetene løftet fram både brukermedvirkning og medvirkning i ulike sammenhenger. Vi har sett på dette som overveiende positivt. Vi får mulighet til å delta i ulike prosesser og våre erfaringer framstår som viktige.

Vi møtes imidlertid fortsatt med holdninger der våre funksjonsnedsettelse framstilles som årsaken til manglende deltakelse i samfunnet. Brukermedvirkning som begrep knyttes ofte til rollen som brukere av tjenester, innen f eks helsevesenet, der målet er å kompensere for funksjonsnedsettelse gjennom et individuelt tilpasset tilbud. Overføres

denne forståelsen til samfunnsplanleggingen, resulterer dette gjerne i individuelle løsninger. I universell utforming er det samfunnet som skal tilpasse seg og utformes slik at alle borgere kan delta på lik linje. Forståelsen av at samfunnet må planlegges og utformes for alle borgere er i tråd med "Fra bruker til borger", og er viktig å ha med seg i medvirkningsrollen. Den rolle eller posisjon vi har i ulike sammenhenger, vil alltid legge føringer på hvordan vi kan jobbe og hva vi kan oppnå. Som organisasjon, og som representanter for en organisasjon, vil det være en styrke å være seg bevisst hvilke begreper vi og andre benytter. Begreper skaper både posisjoner og holdninger. Det pågår en kontinuerlig kamp om begreper og forståelsen av begreper. Den som kan definere innholdet i et begrep har makt.

Det er all grunn til også å rette et kritisk søkelys på medvirkning. Vi inviteres vanligvis til å medvirke på premisser fra de som sitter med makten. Vi må vurdere om vi får gjennomslag eller om maktapparatet bruker oss til å legitimere sine avgjørelser ved å si: "vi har vært i dialog med brukerne", og likevel gjør som de vil. Den enkelte NHF-representant må også vurdere om det er mulig å ta en mer aktiv rolle i rådet og bygge allianser for å få gjennomslag. Vi bør med jevne mellomrom evaluere om medvirkningen gir resultater sammenlignet med andre metoder å påvirke samfunnet på. Dette kan skje i samarbeid med regionstyret/-kontoret, gjerne ved å samle rådsrepresentantene til drøfting og evaluering i fellesskap. I alt medvirkningsarbeid er det viktig å holde fast ved formålet vårt; å skape bevissthet og påvirke kommunen til å føre en politikk som tjener vår sak.

I dette heftet bruker vi i hovedsak "medvirkning" som begrep, fordi det er denne rollen vi har når vi deltar i medvirkningsfora og i samarbeid med kommunen/fylket. Dette inkluderer både brukermedvirkning og organisasjonsmedvirkning. Vi medvirker i prosesser og prosjekter på vegne av NHF for at samfunnet skal bli universelt utformet. I konkrete prosjekter vil vi også bringe inn erfaringer som brukere av f.eks et bygg, på linje med andre brukere av bygget, eller som brukere av produkter.

I all medvirkning representerer vi organisasjonen vår.

Kommuneplanlegging og medvirkning

Berørte parter skal høres når samfunnet skal utformes. Erfaringer fra innbyggere med funksjonsnedsettelse skal med i kommunenes planlegging. Dette gjelder både nye bygg og omgivelser, og fjerning av dagens hindringer.

"Kommunene har som planmyndighet hovedansvaret for å legge de nasjonale mål om tilgjengelighet for alle inn som del av beslutningsgrunnlaget ved kommunal planlegging og enkeltsaksbehandling i forhold til plan. Som et ledd i dette er det viktig at kommunene:

- a: Foretar en samlet vurdering av funksjonshemmedes forutsetninger for full deltakelse i samfunnet og samordner mål og tiltak i kommuneplanarbeidet
- b: Organiserer planprosessen slik at synspunkter som gjelder funksjonshemmede som berørt part, kommer fram, og at ulike organisasjoner og brukergrupper selv gis anledning til å delta. Det kommunale rådet for funksjonshemmede og elderråd bør brukes aktivt i kommunens planarbeid (...)"

Rundskriv T-5/99. Miljøverndepartementet m.fl.

Plan- og bygningsloven

I plansaker skal kommunene følge prosedyrer nedfelt i plan- og bygningsloven. Her sikres bl a interesseorganisasjonene mulighet for medvirkning, (§ 16).

Kommunen skal legge til rette for aktiv medvirkning når planer utarbeides. Det betyr at interesserte og berørte parter skal kunne delta aktivt i utformingen av forslag. Interesseorganisasjonene skal videre uttale seg til planforslag ved offentlig ettersyn.

Medvirkning i byggesaker er ikke lovbestemt på samme måte som i plansaker. Likevel har funksjonshemmedes organisasjoner rett til å medvirke i byggesaker, rett til å uttale seg i dispensasjonssaker og klagerett.

Lovverket er til revidering. Ny lov med forskrifter trer sannsynligvis i kraft i løpet av 2009. Det samme gjelder standard for universell utforming av byggverk og uteområder.

Kommunale og fylkeskommunale råd

Gjennom kommunale og fylkeskommunale råd for personer med nedsatt funksjonsevne kan medlemmer og tillitsvalgte påvirke kommunens arbeid for et universelt utformet samfunn. Rådene er lovbestemt. Dette innebærer at vi har mulighet til å påvirke i forhold til organisering, sammensetning og status av rådene.

Rådene kan få en aktiv rolle i forhold til beslutningsprosesser i kommunen.

Kommunen og fylkeskommunen har ansvaret

Selv om interesseorganisasjoner og andre berørte deltar aktivt, er det alltid kommunen som har det faglige ansvaret for at planprosessen og resultatene ivaretar hele befolkningens behov. Det samme gjelder for fylkeskommunens ansvarsområde. Både kommunen og fylkeskommunen har ansvar for å legge til rette for medvirkning.

Lovverket hjemler rett til medvirkning:

Lov om råd i kommuner og fylkeskommuner, § 1:

"Kommunane og fylkeskommunane skal sørge for at menneske med nedsett funksjonsevne blir sikra open, brei og tilgjengeleg medverknad (...)"

Plan- og bygningsloven, § 16 Samråd, offentlighet og informasjon

"Planleggingsmyndighetene i stat, fylkeskommune og kommune skal fra et tidlig tidspunkt i planleggingsarbeidet drive en aktiv opplysningsvirksomhet overfor offentligheten om planleggingsvirksomheten etter loven. Berørte enkeltpersoner og grupper skal gis anledning til å delta aktivt i planprosessen."

Forvaltningsloven, § 18

"En part har rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter (...)"

Planer i Rogaland og Hordaland.

Rollen i tilgjengelighetsarbeidet

Vi er ikke "arkitekter"

Vi må ikke komme i den situasjon at vi oppfattes eller blir brukt som et godkjenningsorgan. Det er kommunen som har ansvaret for at lovverket følges og at universell utforming blir ivare tatt i planlegging og utforming av bygg og omgivelser.

Det er viktig å være klar over at det ikke kan stilles krav om at vi som organisasjonsrepresentanter skal ivareta rollen som "arkitekt eller ingeniør". Vi kan bringe videre erfaringsbasert kunnskap om tilgjengelighet, deltakelse og barrierer. Vi kan også gi råd om gode

løsninger og bidra til å avklare hva universell utforming er.

Men NHF er ikke et godkjenningsorgan for tilgjengelighet og universell utforming. Det er kommunen og utbygger som har ansvaret for at lover og forskrifter følges, og at planer blir fulgt opp i praksis. Kommunen kan legge til rette for medvirkning ved å innføre rutiner som gjør at planlegger/utbygger selv dokumenterer hvordan hensynet til universell utforming er ivare tatt, og legger dette fram for drøfting. Det er også kommune/fylkeskommune/utbyggers ansvar å sørge for at nødvendig kompetanse finnes i administrasjonen og hos den som utfører oppdraget. Vi kan bidra

Foto: NHF/Jan Arne Dammen

Henvisning:

- NHFs lover, vedtekter og prinsippprogram, 2007
- Brukermedvirkning – nytter det? Strategidokument, NHF 2000

med kunnskaper og informasjonsmateriell, men ikke overta kommunens rolle.

Mange tillitsvalgte har god kompetanse gjennom flere års erfaringer med tilgjengelighetsarbeid. I praksis bidrar mange tillitsvalgte til å kvalitetssikre tegninger og planer, noe som kan åpne for innflytelse. Dette kan imidlertid være tidkrevende. Det er derfor viktig å vurdere om andre framgangsmåter vil gi større effekt i påvirkningsarbeidet. Fokus på enkeltprosjekter må alltid ha som mål å ansvarliggjøre utbyggere, administrasjon og politikere om at universell utforming er et ufravikelig krav. Det er viktig å skape bevissthet om at manglende universell utforming er ensbetydende med diskriminering av funksjonshemmede.

Universell utforming skal gi gode løsninger for alle

For at en løsning skal kunne brukes av alle, må det tas hensyn til bevegelse, syn, hørsel, forståelse, astma og allergi. NHF er gode på bevegelsesområdet og mange kan en del om andres krav gjennom samarbeid med bl.a. Norges Blindforbund. Alle er ikke sterke på alt. Vi må derfor være bevisst hva vi er gode på og hvor vi kan trekke veksler på andres kunnskap og kompetanse. Det er viktig at vi har en kultur som involverer andre organisasjoner og samarbeidspartnere. Målet er å komme fram til gode helhetsløsninger.

Vi må være tydelige på at:

- NHF vil fremme universell utforming.
- Erfaringskunnskap er vårt viktigste bidrag.
- Vi kan mye om kvalitetskrav som gir bevegelsesfrihet.
- Våre krav er ikke i konflikt med andre gruppers krav.
- Kommunen bør samarbeide med de ulike organisasjonene som omfatter bevegelse, syn, hørsel, forståelse og miljøvennlige omgivelser.
- Kommunen har ansvaret for at lovverket følges. NHF har ingen godkjenningmyndighet i plan- og byggesaker.
- Kommunen/utbygger har ansvar for å dokumentere universell utforming på plan/tegning. Forholdene skal legges til rette for medvirkning ved å beskrive hvordan universell utforming er ivaretatt.
- NHF skal påvirke kommunen til å ivareta sitt ansvar for tilsyn og kontroll av lovverket.
- NHF støtter aldri dispensasjoner fra krav om tilgjengelighet og brukbarhet.
- NHF skal aldri være alibi for dårlige løsninger.
- NHF skal fremme gode løsninger og vise til gode eksempler.

3 KAPITTEL 3: Kartlegging og dokumentasjon

NHF kartla 160 av landets videregående skoler i 2005. Resultatene viste at ca 95 % av disse ikke oppfylte plan- og bygningslovens tilgjengelighetskrav. Året før ble mer enn 1000 publikumsbygg undersøkt. 8 av 10 spisesteder, kulturhus, butikker og andre publikumsbygg stenger bevegelseshemmede ute på grunn av uframkommelighet.

Å dokumentere virkeligheten er viktig for å underbygge vår argumentasjon. Dokumentasjon er et helt sentralt grunnlag i påvirkningsarbeidet. I tillegg gir det et nyhetsaspekt som aktualiserer vår sak, både for myndigheter og media. Før man begynner informasjonsinnsamlingen, bør man tenke gjennom hvordan denne skal brukes, presenteres og hvem som er målgruppe.

Forarbeid og vurderinger

Sjekk hva som er gjort fra før

Før det legges opp til kartlegginger, er det lurt å sjekke om det allerede er gjort en jobb tidligere av NHF eller av andre. Vil kommunen sette i gang arbeid for å dokumentere status? Har det kommunale rådet noen planer? Gir representantene tilbakemelding om planer til egen organisasjon? Det er viktig å unngå dobbeltarbeid. Det er viktig at vi er påpasselige og påvirker gjennom å kvalitetssikre arbeid som igangsettes av kommunen. Skal vi ha et forhold til resultatet, må NHF involveres. Tar NHF selv initiativ, kan vi bruke resultatene fritt både overfor kommunen og media til å påvirke.

Kartlegging skjer i ulike sammenhenger

NHF benytter ofte kartlegginger av tilgjengelighet for å vise myndighetene hvordan situasjonen er. Vi knytter resultatene til budskap om diskriminering, likestilling og deltakelse. Kommunen eller utbygger kan også be om vår bistand til å kartlegge bygg, boligområder, uteområder og transportmidler. Dette blir da et grunnlag for kommunen og utbygger for å komme fram til løsninger som alle kan bruke.

Tilgjengelighet for bevegelseshemmede – universell utforming

NHF har tradisjon i å kartlegge tilgjengelighet for bevegelseshemmede. Begrepet universell utforming omfatter kvalitetskrav knyttet til alle funksjonsnedsettelse; bevegelse, syn, hørsel, forståelse og miljø/allergi. Dersom man skal kartlegge universell utforming må man ha god kontakt med NHF lokalt. Samarbeid med andre organisasjoner vil ofte være en fordel i arbeidet med universell utforming. Det er også en fordel å kartlegge en hel løype – f.eks bussterminalen, billettautomaten, bussen, holdeplassene – slik at resultatene viser praktisk bruk av omgivelsene. Dersom det gjennomføres kartlegginger i samarbeid med andre organisasjoner, er det viktig å få fram hva NHF har kompetanse på, og hva vi tar ansvar for i kartleggingen.

Kvalitet - Kvantitet

Å foreta både mange og omfattende kartlegginger kan ta tid og krever mange kartleggere. Derfor er formålet avgjørende. Dersom man ønsker "sjokk-tall" for å få gode oppslag i media eller å vekke politikeres interesse betyr store tall mest, for eksempel alle inngangspar-

tier i sentrum, skoler i kommunen eller offentlige bygg i fylket. Dersom formålet er å rette opp feil, behøver man imidlertid en mer omfattende gjennomgang. Da bør man ta færre bygg og områder med nøyaktig detaljregistrering.

Myndighetenes krav og NHFs kvalitetskrav

Myndighetenes krav er nedfelt i tekniske forskrifter kap. 10 (TEK) og i veileder til tekniske forskrifter (REN). Disse kravene må følges. Det må søkes for å få dispensasjon fra kravene og det skal ikke være lett å få slik dispensasjon, jfr rundskriv T5/99. Likevel gir ikke myndighetskravene i TEK gode nok rammer for alle. Derfor har NHF utarbeidet egne kvalitetskrav som vi oppfordrer til at følges.

Vi må derfor skille disse kravene i en registrering. Dersom vi kartlegger for best mulig tilgjengelighet kan vi bruke våre krav, men ikke når vi kartlegger for å avdekke om forskriften er brutt.

Du finner både forskriftskravene og NHFs kvalitetskrav i heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder".

Det er myndighetenes ansvar at kravene i teknisk forskrift, veilederen og rundskrivet følges.

Redusert tilgjengelighet

Det er sjelden man finner et bygg eller uteområde som er 100 % universelt utformet. Alle har mer eller mindre betydningsfulle feil for en eller flere grupper. Ofte kan det være "små ting" som for eksempel 4 cm dørstokk, rampe med håndlist i bare en høyde, ramperepos uten snuareal osv. Det er viktig å få med seg slike mangler i skjemaet, skriv gjerne en kommentar til forklaring for å tydeliggjøre mangelen. Selv om det kan føles strengt å påpeke ting som kan virke som bagateller for noen, kan ikke vi som representerer en organisasjon akseptere at forskriftene brytes. Vårt utgangspunkt er at alle skal kunne ta seg fram på egen hånd. Å kunne ta seg frem med "litt hjelp" er ikke holdbart.

Skjema og foto

Kartleggings skjema

Det er vanskelig å utforme et entydig, altomgripende og enkelt skjema. Det lønner seg å legge en del arbeid i skjemaet, så slipper man å registrere på ny i etterkant. I de fleste tilfeller vil vi anbefale å bruke de skjemaene som er utarbeidet av NHF.

Som vedlegg til dette heftet finner du løsark med skjema for kartlegging av forhold som gjelder bevegelseshemmede, som NHF har laget. Kravene som stilles er hentet fra tekniske forskrifter (TEK) og veiledningen til forskriftene. Ved å benytte skjemaene kan vi dokumentere brudd på lovverket. Slike skjema sier altså ikke noe om NHFs krav ut over de minimumskravene som finnes i lovverket. Dette må du i så fall framheve ved utarbeidelse av løsningsforslag. Det er utarbeidet skjema for:

- Publikumsbygg
- Arbeidsbygg/-plasser
- Skolebygg
- Barnehagebygg

Du finner skjema og veiledninger på NHFs nettsider.

Entydighet

Alle fakta som skal presenteres må ha samme vurderingskriterier. Dersom det er flere kartleggere, må alle ha samme forståelse av hvordan kartleggingen gjennomføres. Det kan derfor være hensiktsmessig med en felles gjennomgang.

Personell og utstyr til kartlegging og dokumentasjon

Hvis du er på kartleggingsjobber alene og er gående, er det viktig at du har grundig kunnskap om hvordan forholdene må være for å kunne ta seg fram med rullestol. Likevel kan det skje at du overser detaljer. Er du alene på kartlegging og benytter rullestol, kan du ved omfattende og nøyaktige kartleggingsjobber ha en utfordring i å komme til på vanskelige steder. Det vil derfor være en fordel å være to personer, og at den ene bruker rullestol. Da vil det være lettere å illustrere forholdene du skal kartlegge, både ved utprøving og fotografering.

Utstyr ved kartlegging:

- tommestokk
- målebånd
- kamera
- digitalt vater (måle stigning)
- kartleggingsskjema
- skriveunderlag
- notisbok
- heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder"

Fotografering

Det er alltid en fordel å fotografere det man kartlegger. Husk at både motlys og skygger kan ødelegge bildet. Det er derfor best å fotografere i overskyet vær.

Det kan være lurt å bruke digitalt kamera. Ta bilder fra flere vinkler. Skal bildene primært brukes i "power-point"-programmet på datamaskinen, kan det være lurt å ikke bruke for høy oppløsning. Det kan være virkningsfullt å ta bilder fra sittehøyde eller med en rullestolbruker som demonstrerer en hindring eller løsning.

Det er vanlig høflighet å be om tillatelse før man fotograferer og registrerer butikken eller kontoret til noen. Dersom du får nei til svar, har du et dilemma. Ved å spørre om lov, vil du kunne få en god samtale med eier om problemene du registrerer.

Det man ikke ser

Selv om skjema bør være så utfyllende som mulig, er det ikke sikkert det fanger opp alle problemer. Det er lurt å spørre vaktmester, ansatte og andre om hva de opplever som problematisk. For eksempel kan en bryter plasseres i riktig høyde, men være ubrukbar fordi den gjemmes av andre gjenstander. Toalett tilgjengelig for rullestolbrukere kan ha riktige mål, men være plassert i en gang med låste dører. Det må derfor være et felt for "Andre merknader" i alle skjema.

Henvisning:

- Tilgjengelige bygg og uteområder, Norges Handikapforbund
- Tilgjengelighetsguide, Norges Blindforbund

Bruk av fakta i påvirkningsarbeidet

Gjennom mange år har evnen til troverdig faktaformidling vært NHFs styrke.

Gjennom nasjonale og lokale kartlegginger har vi dokumentert dagens situasjon og brukt dette som hovedgrunnlag for våre krav om endring.

Fakta presentert som tall er viktig, men tall alene fungerer gjerne dårlig. At halvparten av butikkene i kommunen er utilgjengelige, forteller bare at halvparten faktisk er tilgjengelige. Faktaopplysninger blir først tydelige når vi f. eks. får vite at Halldis Olsen på grunn av dette ikke kan kjøpe det hun trenger til datterens skolestart, at det er menneskeskapte hindringer som er skyld i dette og at noen faktisk kan gjøre noe med det. Tallene får da en betydning; omfanget av butikker som ikke kan brukes av alle er omfattende og berører mange mennesker.

Fakta vist som tall og foto er et viktig grunnlag i påvirkningsarbeidet. Fakta kan brukes i ulike sammenhenger; i mediasaker, i møter med kommunen og i områdemøter for NHFs medlemmer lokalt. Ved å invitere med politikere og administrasjon til en felles diskusjon rundt bildene kan vi påvirke tilgjengeligheten i kommunen.

Vi viser til kapittel 4 om påvirkningsmetoder.

Fakta fra andre

I Norge har vi en konstant konkurranse på alle områder om å være best i forhold til nabokommuner eller andre fylker. Ved å presentere fakta fra andre steder kan dette tenne konkurranseinstinktet hos noen. Samarbeid med andre regioner og med NHF sentralt kan gi både fakta og gode eksempler fra Norge og fra andre land.

- Tilgjengelighetsguide, Hørselshemmedes Landsforbund
- Diverse hefter, Norges Astma og Allergiforbund

Med lupe på Namsos

NHF Trøndelag kartlegger et par kommuner i året. I år har vi sett på Namsos og Namdalseid. Vi vil vise noen bilder av gode, dårlig og merkelige løsninger som vi fant.

Namsos har klare kontrastfarger, overbygg, rist som hindrer vann i å legge seg og automatisk doråpner. Dette er bra!

Denne merkelige konstruksjonen finner vi i inn til flere butikker i Namdalseid. For å kunne åpne og forsere døren, må alle ramper ha ett flatt repos foran døren.

Inngangen til Namsos kommune kan knapt få verre utgangspunkt.. 8 trappetrinn er supplert med en 3 ramper som snirkler seg opp. Selv om løsningen er noe stygg og svært tungvinn, skal kommunen ha ros for at de velger å tilrettelegge hovedinngangen, fremfor å benytte rullestolbrukere til bakveier.

Denne rampa er ca 1:7 bratt, mens byggeforskriftene sier 1:20. En så lang og bratt rampe kan være farlig.

Denne rampen er farlig for alle. Den er vanskelig å se for svaksynte og er bratt og mangler håndlist. Helt ubrukelig for de fleste.

Inngangspartiet til Namdalseid kommune er trinnfritt med selvåpnet dor.

Mange av butikkene i Namsos er helt utilgjengelige

- NHFs kartleggings skjema, se løsark som vedlegg til heftet

4

KAPITTEL 4:

Påvirkning - hvordan få gjennomslag?

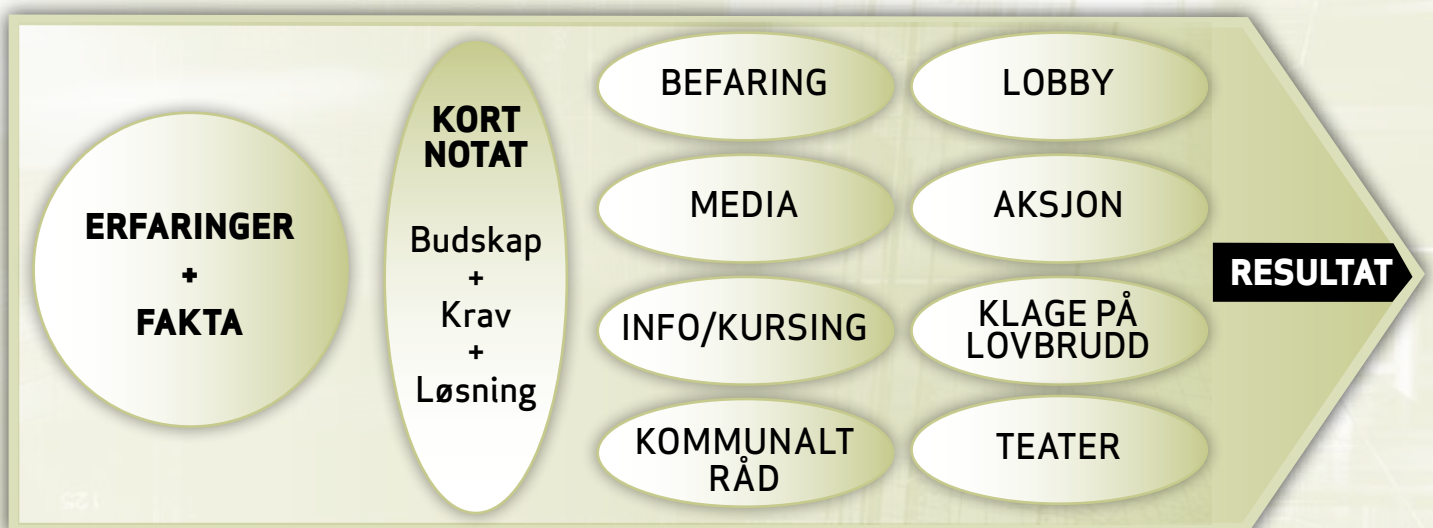
NHF's ideologiske fundament

"NHF ser all fysisk utestenging og sosial isolasjon av funksjonshemmede som diskriminering. Slik diskriminering er usakelig og uakseptabel forskjellsbehandling på linje med den kvinner, etniske minoriteter, homofile og andre blir utsatt for. Manglende tilrettelegging fører til undertrykking av funksjonshemmede.

Funksjonshemmedes krav om likestilling dreier seg om grunnleggende menneskerettigheter. Samfunnet må gi alle borgere muligheter til likeverd og deltakelse på alle områder. Derfor må alle produkter, kommunikasjonsmidler, bygninger og omgivelser utformes slik at de kan brukes av alle mennesker. Dette er i tråd med prinsippet om universell utforming."

(Utdrag fra NHF's prinsippprogram, 2007)

NHF's prinsippprogram er grunnlaget for påvirkningsarbeidet. For å få gjennomslag er det ofte nødvendig å jobbe over lang tid og benytte mange arbeidsmetoder. I dette kapitlet går vi inn på ulike måter å jobbe på for å påvirke samfunnet.

Sammen er vi sterke

- NHF sentralt, gjennom politisk ledelse og administrasjon, påvirker Storting, regjering og forvaltningen. NHF sentralt tar opp saker av prinsipiell betydning, påvirker lovverket, går inn i nasjonale prosjekter og lager informasjons- og opplæringsmateriell.
- NHFs regionstyrer og -kontorer påvirker fylkespolitikere på Stortinget, i fylkestinget, fylkeskommunen og fylkesråd for personer med nedsatt funksjonsevne til å benytte strategien universell utforming. Regionene samarbeider med tillitsvalgte lokalt for å påvirke kommunene.
- Lokallagene og regionenes nettverk for universell utforming samarbeider, tar opp saker i lokalmiljøet og påvirker kommunene.
- Etter plan- og bygningsloven kan NHF medvirke direkte overfor kommunene i plansaker.
- Gjennom kommunale- og fylkeskommunale råd kan saker påvirkes og kvalitetssikres.
- Hele organisasjonen samarbeider i konkrete saker, prosjekter og i større aksjoner for å få gjennomslag og nå våre mål.

Hvordan bli en god påvirker?

Grunnlaget for påvirkningsarbeidet er egne og organisasjonens erfaringer om diskriminering, tilgjengelighet og deltakelse i samfunnet. Når vi jobber med universell utforming, vil vi fjerne dagens hindringer og sørge for at alt nytt er tilgjengelig for alle. Da må vi påvirke kommunens politikk og planer framover.

Å bli en god påvirker handler ofte om bevisstgjøring og samarbeid for å nå et mål. Denne bevisstgjøringen kommer ikke av seg selv. Den skapes gjennom økt kunnskap om hva som er årsakene til diskrimineringen og hvordan likestilling kan oppnås.

For å få dette til må vi utveksle og bruke hverandres erfaringer, fordele oppgaver og jobbe

på lag. Samarbeid handler også om å finne allianser utenfor egen organisasjon. I kapittel 5 beskriver vi hvordan NHF bør organisere påvirkningsarbeidet.

For å bli en god påvirker må vi gjøre et godt forarbeid, velge hva som er lurt å gjøre først og hvordan vi vil følge opp med flere virkemidler for å nå målet. Å påvirke maktapparatet er langsiktig arbeid som krever god planlegging, bruk av ulike arbeidsmetoder, stor utholdenhet og et budskap som gjentas og gjentas.

Bevisstgjøring

For å starte et påvirkningsarbeid, må vi vite hva vi vil og hva saken gjelder. Å involvere flere i samme situasjon vil ofte øke forståelsen. Dialog med andre er bevisstgjørende og effektivt for å bli en god påvirker.

Tar vi utgangspunkt i de fysiske hindringene funksjonshemmede møter i samfunnet, må vi først klargjøre hva disse betyr for den enkelte og for funksjonshemmede generelt. Vi må spørre oss selv om det er slik for alle, hvem som er ansvarlig for diskrimineringen og hva som skal til for å få til de samfunnsmessige endringene som universell utforming krever.

Faksimile fra Aftenposten, 04.04.08.

Samarbeid

God påvirkning krever som regel innsats fra mange. Et godt samarbeidsklima handler først og fremst om gode holdninger til den enkelte deltakeren og fellesskapet. Som regel vil det være slik at de som deltar ikke har like forutsetninger. Noen har arbeidet med tilgjengelighet i mange år og har mye erfaring, mens andre igjen er ferske. For å få til et godt samarbeid, er det viktig å verdsette den enkeltes innsats. Det bidrar til motivasjon, til å ta ansvar og skaper en god arbeidsånd. For at samarbeidet skal gi resultater, må man holde fast ved målene.

Still grunnleggende spørsmål

Saker og situasjoner vil hele tiden variere. Dette krever at vi analyserer situasjonen vi står overfor. Grundig forarbeid og god kjennskap til saken er viktig når vi skal formidle hva saken gjelder og hva vi vil. Tenk gjennom hva årsakene kan være til at vi forskjellsbehandles. Finn ut hvem som sitter med ansvaret; er det politikerne som ikke har fattet vedtak om at kommunen skal være tilgjengelig for alle eller er det administrasjon og fagfolk som ikke følger opp eller mangler kunnskaper?

Bygg på erfaringer og fakta

For å få gjennomslag må vi ha kunnskaper; både erfaringer og fakta. Vi må ikke akseptere å bli tildelt en negativ rolle, men være bevisst på at vi krever helt grunnleggende menneskerettigheter som andre tar som en selvfølge. De løsningene vi går inn for vil også være et gode for alle. Egne erfaringer er god kunnskap. Hindres du i å delta, kan det bevises helt konkret ved at du hindres adgang til bygget eller bussen.

Ha en god sak og gjør den aktuell

Menneskerettigheter, diskriminering og likestilling er en god sak. For å påvirke kommunen må budskapet ofte knyttes til noe konkret. Dette kan være å vise hvordan bygg og transportmidler stenger oss ute fra arbeidsliv, kulturtilbud og samfunnsdeltakelse. Og det kan være å vise at kommunen mangler en politikk for deltakelse og universell utforming i sine politiske vedtak og plandokumenter. Saken gjøres aktuell hvis den f.eks. knyttes til en utbyggingssak som media er opptatt av.

Vær løsningsorientert

Beskriv diskrimineringen og hindringene, men foreslå også løsninger om mulig. Vis hvor kompetansen kan hentes.

Velg det som er viktigst

Vi har mange gode saker å kjempe for. For å få gjennomslag må vi velge hva som er viktigst akkurat nå. Lag en plan framover, jobb med en ting om gangen og knytt alle saker til NHFs hovedbudskap om full deltakelse og likestilling.

Formuler et tydelig budskap

Vi må tenke gjennom hvordan vi skal formidle budskapet. Mange ser ikke den omfattende utestengingen og forskjellsbehandlingen funksjonshemmede utsettes for. Mange tenker også at endringer er dyrt og ser ikke gevinsten i form av likestilling og et samfunn som alle kan bruke uten dyre ekstraløsninger. Formuler et kort og klart budskap med et konkret mål og konkrete krav.

Skaff allianser

I tidlig fase bør en drøfte hvilke støttespillere det er lurt å søke kontakt med. Dette kan være regionstyret/-kontoret og NHF sentralt, eller allianser utenfor NHF. Det å finne alliansepartnere kan ha avgjørende betydning for sakens utvikling. Men det er også viktig å vite når en kan ha behov for å bruke støttespillere og hvordan saken kan holdes varm. Noen støttespillere kan man ha hele veien, mens andre kan reserveres til mer strategiske faser.

Kjenn saksgangen i kommunen

Det er viktig å påvirke de rette personer til rett tid. Kommunalkunnskap er derfor en god basis for påvirkning. Hvordan foregår planarbeid, saksgang og budsjettarbeid? Hvem bestemmer hva? Hvilke politikere er opptatt av sakene våre? Hvem leder de ulike utvalgene? Hva med leder av planavdelingen og teknisk etat?

Vær i dialog med politikere og administrasjon. Avliv myter.

For å få gjennomslag, må vi skape forståelse for vår sak. I direkte kontakt med politikere og administrasjon kan vi formidle våre erfaringer og budskap. Vi kan også få innsikt i kommunens arbeid. Følg opp kontaktene.

En utbredt myte i mange kommuner er at "dette duger" når det settes opp bratte ramper eller umarkerte, delvis nedsenkede fortauskanter. Vår oppgave er å få politikere og administrasjon til å se diskrimineringen som foregår. Vi må skape forståelse for hva universell utforming er; en samfunnsutforming som likestiller borgerne.

Vær forberedt på å møte økonomiske argumenter

Mange erfarer at alle er enige med oss i sak, mens det skorter på handling. Ofte bruker kommunen økonomi som argument mot våre krav. Vi må være bevisst hvordan vi skal imøtegå disse argumentene. Vi har mange gode kort på hånden:

- Hvorfor skal fysiske hindringer stenge meg ute når du kan bevege deg fritt?
- Å delta i samfunnet er en menneskerett.
- Det er lovbrudd å diskriminere funksjonshemmede.
- Universell utforming er en samfunnsinvestering.
- Alle vil ha nytte av å ferdes fritt og trygt. Eldre vil erfare stor nytteverdi.
- Universell utforming er en rammebetingelse for utforming av bygg og omgivelser for å oppfylle lovverkets krav.
- Det er ikke dyrere å bygge tilgjengelig enn utilgjengelig. Man unngår tilleggsutgifter til ombygging i etterkant.
- Et inkluderende arbeidsliv forutsetter bygg og omgivelser som alle kan bruke.
- Turistnæringen får fornøyde kunder når alle kan bruke hoteller, transport og uteområder.
- Det vil koste å rette opp fortidens synder. Men det gjelder å komme i gang, lage en plan, sette av penger og ha en klar tidsfrist. Ved å integrere dette i vanlig rehabiliterings- og vedlikeholdsarbeid, reduseres utgiftene vesentlig.

Bevissthet og handling

For å påvirke samfunnet, må vi ha en bevissthet om tingenes tilstand, hva vi vil oppnå og hvordan vi vil gå fram. Spørsmål vi bør tenke gjennom:

HVA?

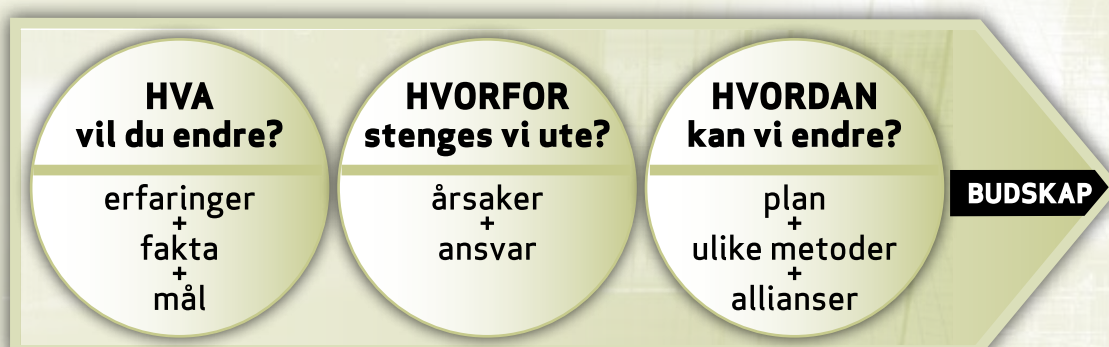
- Hva ønsker vi å forandre?
- Hva er vår forståelse av problemet? Enkelt saker eller systematisk diskriminering?
- Hva er vårt budskap og argumentasjon?
- Hva er NHFs verdier, prinsipper og mål?

HVORFOR?

- Hvorfor stenges vi ute? Er det en glipp i planleggingen eller resultat av nedskjæringer?
- Hvem har ansvaret?
- Er det samme gjort andre steder? Er det flere bygg og uteområder som har samme feil eller mangel?
- Forekommer lovbrudd? Følges ikke plan- og bygningsloven?

HVORDAN?

- Hvordan skal vi gå fram?
- Trenger vi mer dokumentasjon?
- Hvilke instanser skal vi påvirke; politiske, administrative, fagmiljøer, utbyggere?
- Hvor er kommunen i prosessen og når skal det fattes en beslutning?
- Når gjør kommunen budsjettvedtak?
- Hvilke virkemidler skal vi bruke?
- Hvilke allianser har vi?
- Hvordan skal vi organisere oss og fordele arbeidsoppgaver?

Aktivitetsplan og fordeling av oppgaver

Når vi har bestemt målsetting og drøftet årsaker til problemet, kan vi bestemme aktuelle virkemidler og organisering av arbeidet. Det er nødvendig å planlegge på kort og lang sikt. Et klart budskap må fremmes gjennom ulike kanaler. Målet nås sjelden ved første forsøk. Mange ulike virkemidler kan sammen gi resultater; kartlegginger og oppslag i media, leserinnlegg, bruke kommunale råd, kontakte politikere og fagfolk.

Det er nødvendig å være konkret når man forbereder påvirkningsarbeidet. Skriv en liste med målsetting, hvilke oppgaver som skal gjøres, hvem som gjør hva og tidsfrist. Sett av tid til å evaluere for å se om det er nødvendig å gå nye veier.

AKTIVITETSPLAN:				
Mål	Tiltak	Hvem utfører	Når	Økonomi

Foto: Handikapnytt/Arash Nejad

Eksempel på oppgaver

- **Skriv et kort notat om saken**
Maks 1-2 sider. Tydelig budskap, konkrete krav, vise at løsninger finnes. Kartlegginger av tilgjengelighet med foto kan legges ved som dokumentasjon.
- **Ta personlig kontakt med politikere eller administrasjon og be om et møte**
Legg fram saken og notatet. Bruk egne erfaringer og engasjement. Tilby råd om hvordan løsningen bør være. Inviter til befaringer.
- **Skriv e-post eller brev**
Legg fram saken og be om et konkret svar. Skriv klagebrev dersom plan- og bygningsloven brytes.
- **Meld saken opp i kommunalt råd**
Et kort notat om saken legges fram for det kommunale rådet. Uttalelse fra rådet skal legges ved saksdokumentene til det organ som avgjør saken.
- **Skriv kronikk eller leserinnlegg i lokalavisen**
Leserinnlegg leses av mange. Også av politikerne.
- **Ta kontakt med media for å forberede en mediasak**
Utilgjengelige bygg, uteområder eller transportmidler som fungerer diskriminerende egner seg godt som mediasaker. Krav og løsninger bør også komme fram.
- **Ta kontakt med mulige alliansepartnere**
Det styrker saken dersom flere er opptatt av det samme.
- **Gjør saken kjent og skaff støtte internt i organisasjonen**
Å mobilisere både medlemmer og ledelsen kan gjøre det lettere å få oppmerksomhet i media og gjennomslag.
- **Planlegg aksjoner og kampanjer**
Befolkningen og politikere kan påvirkes gjennom e-post, stands og løpesedler.
- **Innbyggerinitiativ**
Vurder om saken kan fremmes som et innbyggerinitiativ, se kapitlet om aksjonsarbeid, side 30.

Oppsummering

- Klart mål, tydelig budskap og flere påvirkningsmetoder.
- Kjennskap til beslutningsprosesser og viktige personer i kommunen.
- Både politikere, fagfolk og allmenheten må påvirkes.
- Få kommunestyret til å vedta universell utforming og deltakelse for alle.
- Bruk erfaringer og dokumentasjon av diskrimineringen.
- Vis gode eksempler og løsninger.

Påvirke kommunens politikk

Politiske vedtak gir føringer for etater og fagfolk. Vi bør derfor påvirke politikerne slik at det fattes vedtak om at kommunen skal være tilgjengelig for alle og at strategien universell utforming skal følges i alle plan- og byggesaker og i alle offentlige innkjøp.

All erfaring viser at påvirkning tidlig i beslutningsprosessen er viktig. Vi bør også påvirke til vedtak om å gjøre eksterende bygg, uteområder, transportmidler og produkter tilgjengelige for alle på en likestilt måte.

Politiske vedtak nedfelles i kommuneplanen. Planen beskriver visjoner og mål, og gir føringer for planarbeid og byggevirksomhet som etater og fagfolk må forholde seg til. Vi kan påvirke kommunen til å gi konkrete føringer for hvordan universell utforming skal praktiseres slik at målene om gode lokalsamfunn kan nås. Kommuneplanen revideres med jevne mellomrom.

Påvirkning kan skje gjennom direkte kontakt med ordfører, politikere og ledere av kommunale utvalg. Leder av planavdeling og teknisk etat har også en nøkkelrolle innen universell utforming. Presseoppslag og leserinnlegg kan styrke saken vår overfor politikere og fagfolk.

Vi kan påvirke gjennom å bruke de fora som finnes. Vi kan invitere oss selv til "åpen halv-

time" i kommunestyret. Har fylket en ordførersamling kan vi be om å få holde et innlegg om hvorfor det er viktig at kommunene blir universelt utformet. Vi kan delta på vanlige politiske møter og påvirke partiene til å føre en politikk som inkluderer alle borgere. Vi kan også påvirke gjennom de kommunale rådene.

Vi kan be om møter med politikere. Vi kan selv invitere til åpne møter, temadager og kurs, gjerne i samarbeid med andre organisasjoner. Her kan vi formidle erfaringer, presentere resultater av kartlegginger og drøfte løsninger framover.

Vi kan ta initiativ til at kommunen setter i gang prosjekter i samarbeid med organisasjonene for å sette universell utforming på dagsorden og sikre alle innbyggerne likeverdige muligheter for deltakelse. Prosjektets første delmål kan være å legge fram en status over tilgjengeligheten i kommunen som et grunnlag for å iverksette tiltak.

Enkelte fylker har kommet langt med å få inn bestemmelser om likestilling, deltakelse og universell utforming i fylkesdelplanene. Dette gir føringer for kommunenes virksomhet. Det fylkeskommunale rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne har ofte en sentral rolle i dette arbeidet, både som pådriver og kvalitetssikrer.

Kommunepolitikere bør tilbringe en dag i rullestol eller gå med bind for øynene, mener Johan Sundby

Et samfunn for alle?

8 av 10 ordførere mener at offentlige bygg og uteområder i deres kommune er tilgjengelige for funksjonshemmede.

I Norge bor omtrent 330.000 bevegelseshemmede, og til sammen rundt 770.000 personer med funksjonsnedsettelse. Norges Handikapforbund har jobbet interessenpolitisk for denne gruppen i 75 år, og har etter hvert sett overveldende mange i

muner. Denne ren ble 143 r bydels- og kom sjoner, ungdom skoler, svømm mannskontor i prosent ble gode. Tidligere vist at også gr

Faksimile fra Moss avis, 23.09.07

Politiske krav til kommunestyret:

- All planleggings- og byggevirkosomhet, privat og offentlig, skal følge prinsippene for universell utforming.
- Kommunen må stille krav om universell utforming i alle utbyggingsavtaler.
- Kommunen må sette opp krav om universell utforming i alle anbud og ved bestilling og innkjøp av varer og tjenester.
- Kommunen må følge opp og sanksjonere ved lov- og avtalebrudd.
- Alle reguleringsplaner skal inneholde konsekvensutredning for personer med nedsatt funksjonsevne.
- Kommunen skal ha tilstrekkelig kompetanse om universell utforming og stille krav til utbyggere om å dokumentere slik kompetanse.
- Kommunen utpeker ansvarlige med bred kompetanse på universell utforming som sikrer at prosjektene oppfyller kravene.
- Det må settes av midler til opplæring av aktuelle fagmiljøer i kommunen. Opplæringen skjer i samarbeid med funksjonshemmedes organisasjoner.
- Det må stilles krav om kompetanse på universell utforming ved utlysning av stillinger.
- Kommunen skal legge ut informasjon om universell utforming og krav til utbyggere på sine nettsider.
- Kommunen sender planer om utbyggingsprosjekter på høring til Rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne og til interesseorganisasjonene. En navngitt person/fagstilling må holde Rådet orientert om prosessen.

Faksimile fra NHF Innlandsposten, 01/08

Påvirke planarbeidet i kommunen**Plan- og bygningsloven, § 2 Formål:**

"Gjennom planlegging og ved særskilte krav til det enkelte byggetiltak skal loven legge til rette for at arealbruk og bebyggelse blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet."

Planprosess

Alle planer som kommunen har vedtatt er rettslig bindende. Kommuneplanens arealdel og regulerings- og bebyggelsesplaner er derfor juridisk bindende. Kommunen skal i følge plan- og bygningslovens § 16-1 sørge for at berørte grupper får delta aktivt i planprosessen. Som oftest skjer dette ved kunngjøring i lokal/regionaviser. En økende trend er at det i større grad er private aktører som utarbeider private planforslag. Kommunen har ansvaret for at plan- og bygningsloven følges og at medvirkning fra berørte grupper ivaretas på en helhetlig måte. Kommunen må derfor stille krav til private aktører om å ivareta medvirkning og følge kravene til universell utforming.

Reguleringsplan

Reguleringsplaner er kanskje den viktigste plantypen for NHF. Denne består av et kart og en tekstdel med reguleringsbestemmelser. Kommunene kan selv spesifisere disse bestemmelsene og gi klare føringer for universell utforming.

Viktige punkter som bør finnes i reguleringsbestemmelsene:

- Generell bestemmelse om universell utforming av reguleringsområdet med krav om dokumentasjon.
- Parkeringsplasser for bevegelsehemmede (antall, nærhet, mål).
- Stigningsforhold for atkomstveier, gangveier, underganger og broer.
- Utforming av gangveier (fri ferdsel – ikke sperrebommer).
- Underlag/dekke (fast – ikke grus eller brostein).
- Lekeområdenes plassering, atkomst og utforming.
- Krav om livsløpsstandard eller universell utforming av boliger.
- Renovasjonsordningens plassering og utforming.
- Forbud mot allergifremkallende beplantning.
- Ledelinjer.

Vi bør arbeide for å få kommunen til å kreve at disse punktene skal finnes i reguleringsbestemmelsene for alle områder som skal reguleres. Kommunen bør også kreve en skriftlig redegjørelse fra planlegger om hvordan disse forhold er tenkt løst i reguleringsplanen. Dette vil øke bevisstheten hos planlegger og gjøre det enklere for oss å sjekke disse forholdene når vi skal kommentere reguleringsplaner. Hvis vi ikke lykkes i å få kommunen til å kreve dette, må vi likevel se etter disse forhold på reguleringskartet, og gjerne raskt be om en skriftlig redegjørelse om hvordan universell utforming er ivarettatt. Bruk da gjerne punktene som presisering for hva dere vil ha opplysning om.

Påvirke byggesaker i kommunen

Det er utbygger som har ansvaret for at byggeforskriftene følges. Det er også utbygger som har ansvar for tilfredsstillende kontroll. Kommunen har ansvar for å påse at kontrollen er utført riktig. Kommunen kan gi pålegg om utbedringer og be om ekstra dokumentasjon dersom den ser at forskriften ikke er fulgt. I forslag til ny plan- og bygningslov skal kommunens tilsyn og kontrollfunksjon styrkes.

Forankring i politiske vedtak

For at universell utforming skal bli en bærende strategi i alle kommuner, må alle kommuner faktisk vedta dette. Et politisk vedtak i kommunestyret vil gi føringer for hvordan kommunen og de ulike sektorene skal jobbe. Dersom kommunen har et overordnet generelt vedtak som er førende for planleggingen, er det lettere for oss å jobbe med enkeltsaker. Se eksempel på neste side.

Eksempel fra NHF Trøndelag - påvirkning med reguleringsplan

NHF Meråker fikk gjennom kommunalt råd for funksjonshemmede vedtatt i reguleringsplanen for et område at "Det skal legges stor vekt på prinsippene for universell utforming ved nybygging, ombygging og opparbeiding av bygninger og arealer for offentligheten, både innvendig og utvendig."

Da det senere skulle bygges et kurs- og konferansesenter der, ble senteret bygd med utilgjengelige overnattingsplasser og konferansesal. NHF Trøndelag ba kommunen om å ikke gi midlertidig brukstillatelse eller ferdigattest før byggene fulgte reguleringsplanen og byggeforskriftene. Det ble argumentert med at vi fant det grunnleggende udemokratisk at utbyggere hadde satt til side en demokratisk vedtatt reguleringsplan. Det ble også opplyst om at vi hadde informert Nasjonalt dokumentsenter for personer med nedsatt funksjonsevne og Likestillings- og diskrimineringsombudet om saken. (Senteret legges til Likestillings- og diskrimineringsombudet i løpet av 2008)

Administrasjonen i kommunen støttet utbyggers syn om at universell utforming ikke var nødvendig, men formannskapet i kommunen ønsket ikke at private utbyggere tok seg til rette og forlangte at reguleringsplanen ble fulgt. Et par dager etter ble regionen kontaktet av utbygger som nå var innstilt på å bygge om.

Ved å forankre et vedtak om universell utforming politisk i planverket blir det mye enklere for oss å påvirke både administrasjon og utbygger i selve byggesaken. Folkevalgte politikere liker ikke at deres vedtak og vilje blir satt til side av andre.

"Formannskapet vedtar at prinsippet om universell utforming skal legges til grunn for planlegging og utførelse i Trondheim kommune"

(Referat fra formannskapsmøte 25.01.05)

NHF kan ha en klar rolle ved byggesaksbehandling

Vi kan påvirke kommunen til å lage retningslinjer for samarbeid med NHF slik at vi varsles ved brudd/dispensasjoner fra tekniske forskrifter og mottar tilsynsrapporter.

"Formannskapet i Trondheim vedtok i møte 25.01.05, som omhandlet temaet "Trondheim – en funksjonsvennlig by", at det skal innarbeides rutiner for varsling av interesseorganisasjoner som vurderes å ha rettslig klageinteresse i henhold til brudd/dispensasjoner fra Teknisk forskrift til Plan- og bygningsloven (TEK) kapittel 10. (...)"

(Referat fra formannskapsmøte 01.06.06)

KOMMUNENE DISKRIMINERER FUNKSJONSHEMMEDE

Det er ikke slik ordførerne tror

Åtte av ti ordførere mener at offentlige bygg og uteområder i deres kommune er tilgjengelige for funksjonshemmede. Det viser en spørreundersøkelse blant 120 ordførere, som Synovate MMI har gjort på oppdrag fra Norges Handikapforbund i anledning kommunevalget. Norges Handikapforbund, derimot, har erfart at virkeligheten er en ganske annen.

Gjennom de siste seks årene har NHF systematisk registrert tilgjengeligheten i landets kommuner. Denne våren og sommeren ble 143 rådhus, bibliotek, bydels- og kommuneadministrasjoner, ungdomsklubber, kinoer, skoler, svømmehaller og lensmannskontor undersøkt. Bare 20 prosent ble godkjent som tilgjengelige.

Tidligere undersøkelser har vist at også grunn- og videregående skoler, puber, restauranter, tippeligaarenaer og buss- og holdplasser er svært lite tilgjengelige.

Åtte av ti ordførere mener altså at bygg og uteområder i deres kommune er utformet slik at funksjonshemmede lett eller ganske lett kan ta seg frem. Ingen av de spurte ordførerne mener at offentlige bygg og uteområder i deres egen kommune har meget dårlig til-

gjengelighet for funksjonshemmede, selv om alle andre undersøkelser og erfaringer viser at det er på det nivået forholdene i de fleste kommunene ligger.

Lokalpolitikkerne tillater seg dermed å overse at politikken de fører begrenser funksjonshemmedes mulighet til å delta i samfunnet. Norges Handikapforbund oppfordrer hver og en av Norges kommunalpolitikere til å bruke en dag i rullestol eller med bind for øynene, for å oppdage hvilke hindringer som finnes, og som de selv bidrar til å skape og opprettholde.

Alle er tjent med at flest mulig kan ta seg frem i samfunnet. Det vil gi en stor del av befolkningen økt tilgang til sosiale arenaer, utdanning, arbeid, politisk aktivitet og annen samfunnsdeltagelse. Ordførere og andre kommunale beslutningstakere spiller en avgjørende rolle i å ivareta disse helt grunnleggende menneskerettighetene for personer med nedsatt funksjonsevne. Politikerne må ta inn over seg hvilke utfordringer de står ovenfor dersom de ønsker å bidra til å skape et samfunn for alle.

Johan Sundby

regionleder i Norges Handikapforbund, region Øst (Akershus og Østfold)

Byggeprosess

Det sies ofte at NHF må være tidlig inne i en byggeprosess for at resultatet skal bli bra. Men i en byggesak er det mange som har meninger. Derfor bør vi vite når og hvor i prosessen vi skal engasjere oss.

1. Utbygger utarbeider en grovskisse på hva de ønsker å oppføre.
2. Kommunen gir **rammetillatelse** som gir samtykke til intensjonen til utbygger.
3. Utbygger kan deretter bli innkalt til forhåndskonferanse av kommunen. Her bør kommunen minne om universell utforming.
4. Kommunen gir i neste omgang **igangsettingstillatelse**. Her er detaljene i grove trekk ferdig. På dette stadiet gir kommunen krav om eventuelle utbedringer.
5. I selve byggingen oppstår det nesten alltid ting som endrer bygget. Det er derfor viktig at utbygger har fått klare signaler på hva som ikke aksepteres.
6. Dersom man av ulike årsaker ikke ønsker å følge alle krav i byggeforskriftene, kan man søke om **dispensasjon**.
7. Når bygget er ferdig skal det utstedes **ferdigattest**.
8. Ofte vil eierne ta bygget i bruk før det er helt ferdig. Kommunen kan da gi **midlertidig brukstillatelse**.

Alle disse vedtakene er enkeltvedtak som NHF kan klage på. Det kan oppleves som mye arbeid å følge et slikt byggeprosjekt hele veien. Blant annet er det ingen automatikk i at NHF får beskjed om hvilke vedtak som gis. Det bør derfor gjøres avtaler med utbygger og kommune om at kopi av alle vedtak sendes NHF.

Dispensasjon

Det skal ikke være en kurant sak å få dispensasjon fra byggeforskriftene med hensyn til brukbarhet (rundskriv T-5/99). Det er viktig å merke seg at økonomi ikke er en grunn for å få dispensasjon. Alle dispensasjoner skal grunn-gis.

I virkeligheten er praksis ofte en annen. Lokale beslutningstakere kan være mer rundhåndet med dispensasjoner enn hva som er meningen. Derfor er det viktig å klage slike saker til fylkesmannen.

Et større problem er at utbygger ikke søker om dispensasjon, men bygger utilgjengelig likevel. Før kommunen gir ferdigattest skal utbygger dokumentere at alle regler og lover er fulgt. Dersom det viser seg at dette ikke er riktig, kan kommunen trekke tilbake ferdigattesten på grunnlag av feil dokumentasjon.

NHFs lokallag og regionkontor kan be om å få tilsendt dispensasjonssaker fra kommunen før kommunen avgjør saken, samt få vedtaket slik at vi kan vurdere å anke. NHF kan påvirke kommunen ved å sende skriv til alle kommuner om at de ikke må gi dispensasjon fra tilgjengelighetskravene i lovverket.

Klagesak

NHF har rettslig klageinteresse i spørsmål som angår tilgjengelighet i publikumsbygg (se vedlagte løsark). Klagefrist er 3 uker fra vi ble kjent med vedtaket. En klage skal sendes kommunen. Kommunen vil enten godta eller forkaste klagen. Dersom klagen forkastes vil den oversendes fylkesmannen. Dersom man mistet klagefristen, kan man be om oppreisning for oversittet klagefrist. Man bør begrunne hvorfor man ikke klager innen riktig tid. F eks på grunn av ferie, sykehusinnleggelse osv. Oppreisning for oversittet klagefrist betyr at kommunen vil behandle klagen selv om fristen er gått ut. Dersom kommunen avslår dette, vil dette vedtaket være et enkeltvedtak som vi kan klage på.

- NHFs sentraledd, regioner og lokallag har rettslig klageinteresse etter § 28 i forvaltningsloven.
- Selv om vi ikke vinner en klage er det fortsatt viktig å klage, når byggeforskriftene brytes.
- Ved å bruke klageretten vil kanskje kommune og utbyggere ta mer hensyn til oss neste gang og vi får dokumentert situasjonen bedre.
- Det er nyttig å inngå en avtale med kommunen om hvordan samspillet mellom NHF og kommunen skal være i plan- og byggesaker (se vedlagte løsark med brev fra NHF Trøndelag.)
- En klagesak vil først bli behandlet politisk i bygningsråd eller formannskap. I forkant av denne behandlingen vil det ofte være nyttig å påvirke politikere gjennom personlig kontakt, media eller aksjoner.

Medvirkning

Større byggeprosjekt forandrer seg i prosessen og medvirkning må derfor skje i flere faser. Det anbefales at det er utbygger som fører referat fra disse møtene, da dette vil forplikte utbygger mer. Tegninger kan ofte være intetsigende og bør derfor gjennomgås sammen med arkitekt/utbygger. Fagfolkene bør presentere hvordan universell utforming er ivaretatt slik at det er mulig å ta stilling. Selv om alle byggeprosjekter har stramme budsjetter, er det irrelevant for vår oppgave. Det er ikke vårt ansvar å holde budsjetter. Vi skal derimot bidra til at bygget blir best mulig, og at det som minste mål oppfyller byggeforskriftene.

Påvirkning skjer begge veier

Selv om vi er der for å påvirke utbygger, kan man ofte føle seg presset til å akseptere løsninger som ikke er tilfredsstillende. Det kan derfor være lurt å ikke gi mye kommentarer på selve møtet, men vente til man får diskutert saken med andre i NHF. Når man får det hele litt på avstand er det lettere å holde på våre prinsipielle krav.

NHF skal påvirke til universell utforming og vi skal aldri være alibi for dårlige løsninger. Vi viser til kapittel 2 om påvirkningsrollen.

Faksimile fra Bergens Tidende, 17.09.07

Befaringer

Når det gjelder å få endret eksisterende bebyggelse, uteområder eller transportmidler kan befaringer være aktuelt. Her kan den praktiske erfaringen tillitsvalgte har brukes for å vise kommune, utbygger eller transportselskap hvordan virkeligheten er.

I de tilfeller hvor befaringen går ut på å prøve tilgjengeligheten og vise hvordan dette fungerer for personer som benytter rullestol, er det en fordel om det deltar en person som bruker rullestol. Man kan også forsterke inntrykket hos den man søker å overbevise ved at man har med en rullestol som vedkommende kan få prøve i praksis.

Det er viktig å forberede seg godt, slik at man effektivt setter fokus på det som er utfordringen. Vær saklig og konsentrert om det aktuelle temaet. Ta noen bilder og sørg for at det lages en tydelig oppsummering eller referat som kan formidles til deltakerne i befaringen. Hvis man har eksempler på gode løsninger for tilsvarende omgivelser, bør dette brukes som illustrasjon på at det går an å få det til. Da vil det være lettere å nå fram. Avtal videre saksgang og eventuelt et nytt møte.

Presenter kommunen din på åpent møte

En måte å påvirke på, er å dokumentere tilgjengeligheten i kommunen og presentere dette for kommunen på en egen samling.

NHF Trøndelag har gjennom en årrekke kartlagt kommunesentra ved hjelp av fotografering (se kapitlet om dokumentasjon). Det tas bilder av inngangspartier, fortau, fortauskanter, benker/sosiale arenaer, parker, parkeringsplasser, automater, postkasser osv. I etterkant inviteres politikere, administrasjon og NHFs medlemmer til felles møte med nabokommuner for en felles diskusjon rundt bildene. Bildene vises på skjerm med overhead/lysark eller dataframvisning med powerpoint.

På denne måten kan vi enkelt vise hvor omfattende og sammensatt spørsmål om tilgjenge-

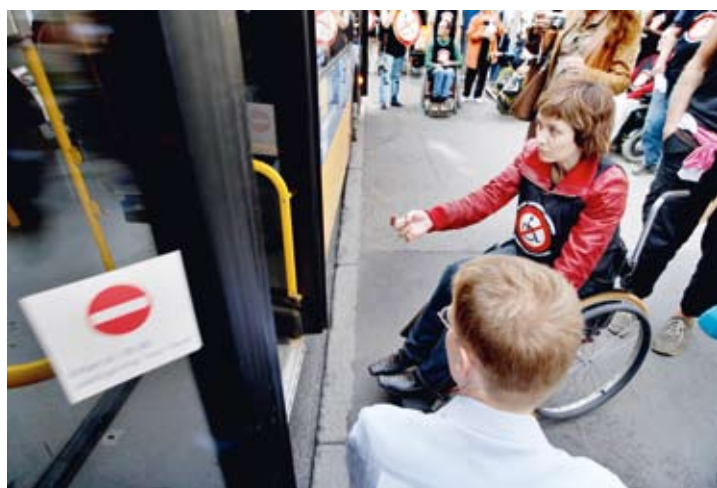

Foto: Handikapnytt/Arash Nejad

lighet er. Dette gir et grunnlag for å diskutere diskriminering og påvirke kommunen.

Lobbyarbeid

Lobbyarbeid er det arbeidet som har til hensikt å påvirke politiske beslutningsprosesser. (Lobbekoka 2005/Voksenopplæringsforbundet).

Lobbyarbeid kan oversettes med korridorpolitikk. Begrepet kommer fra lobbyen i den amerikanske kongressen der folkevalgte møtte ulike interessegrupper. Gjennom lobbyarbeid kan vi påvirke politiske beslutninger. Vi kan påvirke vedtak i kommunestyret og bystyret om deltakelse, likestilling og universell utforming.

En god metode for å få gjennomslag, er å ha god og jevnlig kontakt med beslutningstakerne. Ha særlig god kontakt med politikere som kjenner oss, enten som er medlemmer eller som sympatiserer med vår sak. Alle partier har noen som alle hører på i enkelte saker. Det er viktig å finne fram til disse.

Ikke glem at opposisjonen alltid er på leting etter noe de kan kritisere flertallet med. Gi politikerne ammunisjon. Det spiller ingen rolle om de tar æren for saken, bare vi vinner den.

Vi kan også påvirke partiprogrammene gjennom kontakt med politikerne og partisekretærene. Dette vil forplikte til mer helhetlig innsats.

For å bli gode på lobbyvirksomhet må vi:

- Vite hva vi vil og prioritere hva som er viktigst.
- Være godt forberedt og stille med kort notat om saken og våre krav.
- Kunne dokumentere kravene med erfaringer, fakta og eksempler.
- Kontakte de rette personene – de som sitter med nøkkelen til beslutninger.
- Være løsningsorienterte.
- Bruke økonomiske argumenter om nødvendig.
- Stille klare forventninger om løsning til politikerne.
- Ikke slippe saken, men ha en plan for arbeidet framover.
- Evaluere hva vi har oppnådd, hvor vi er i prosessen og hva som er neste skritt.
- Vurdere allianser og bruk av media.

Ikke vær redd for å ta kontakt med politikere. Husk du kan mer om det temaet du vil ta opp enn hva de fleste politikere kan.

- Fakta er alltid viktig og gir troverdighet. Vær aldri omtrentlig.
- Ikke imponer med vanskelig språk. Vær deg selv. Husk politikere er folk flest.
- Ikke mas, men vis at du følger med saken.
- Politikere vil ikke ha skriftlige innspill på over en side. Det viktigste må stå først.

Lobby i Stortinget. Foto: Handikapnytt/Vidar Alfarnes

Aksjoner

I vårt arbeid med påvirkning kommer vi i situasjoner hvor medvirkning og dialog ikke når fram. NHF har tradisjon for å bruke aksjonsformen særlig når andre påvirkningsformer er prøvd, eller når vi ønsker å rette oppmerksomheten mot en enkelt sak eller saksfelt.

Vi har god erfaring fra aksjonsarbeid, ikke minst gjennom NHFs årlige aksjoner, som har satt tilgjengelighet og diskriminering på dagsorden.

Ikke alle saker egner seg like godt for aksjonsformen. Saken bør være viktig for NHF i interessepolitisk sammenheng, og den bør være av prinsipiell karakter. Aksjonsformen kan for eksempel brukes mot vedtak eller en større utbygging vi ønsker å påvirke, og hvor vi ikke har hatt innflytelse eller nådd fram i beslutningsprosessen.

Mobilisering

Å være tilstede kan ofte være den viktigste påvirkningsmetoden. For politikere er det vanskelig å ta upopulære beslutninger. Det blir enda vanskeligere når mange funksjonshem-

mede samles som tilhørere bak i salen eller aksjonerer foran rådhuset.

Aksjon ordfører i rullestol

En gammel, men god, aksjon er å utfordre ordføreren til å prøve et bygg eller område med rullestol under påsyn av media. Selv om dette er en noe show-preget aksjon kan den være det som skal til for å få ordføreren på banen. Etter endt tur bør ordføreren få overlevert et krav om snarlig utbedring fra NHF og han/hun bør forplikte seg i medias påsyn.

NHF har egne kursopplegg og informasjon om aksjonsarbeid. Dersom du ønsker mer informasjon, ta kontakt med regionkontoret eller NHF sentralt.

Innbyggerinitiativ

Kommuneloven § 39 sier at kommunestyret eller fylkestinget plikter selv å ta stilling til et forslag som gjelder kommunens eller fylkeskommunens virksomhet dersom minst 2 prosent av innbyggerne, alternativt 300 i kommunen eller 500 i fylket, står bak forslaget. Dette kan være en utvei dersom ingen politikere vil ta opp vår sak. En e-postkampanje kan raskt samle 300 underskrifter.

Transportaksjon. Foto: Handikapnytt/Arash Nejad

Oppmerksomhet i media

Målet med aksjoner er ofte å skape oppmerksomhet om en sak for å få til endringer. Media har derfor en viktig rolle. En tilleggsgevinst er at NHF blir synlig og dette kan virke positivt inn på rekrutteringen.

I aksjonsarbeid må dette være på plass:

- Andre påvirkningsmetoder bør som regel være prøvd først.
- Vi må enkelt kunne forklare bakgrunnen for aksjonen. Lag en argumentasjonsliste.
- Vi må enkelt kunne forklare hva vi har gjort i saken.
- Få oversikt over hva vi har av ressurser i forhold til gjennomføring.
- Vær kreativ i valg av aksjonsform: - stand, punktmarkering, boikott, sivil ulydighet, eller andre former.
- Avklar ansvarsforhold og fordel oppgaver.
- Media er en selvfølgelig medspiller. Lag pressemelding og følg opp. Velg en som har hovedansvar for kontakt med media.
- Legg en plan for etterarbeid og oppfølging.

Bruk av media

Media er et viktig virkemiddel for NHF. Media spiller en sentral rolle i dagens samfunn. Media setter saker på dagsorden, utfordrer myndigheter og er opptatt av urettferdighet og maktmisbruk.

Som tillitsvalgt i NHF må vi kunne fronte organisasjonen i ulike media når vi arbeider med aktuelle saker, når vi aksjonerer og når vi ønsker å påvirke myndigheter og den allmenne opinion. Når vi arbeider med universell utforming og tilgjengelighet, må vi også være forberedt på at journalister tar kontakt med oss i saker der de forventer at vi har kompetanse.

I kommunale saker er lokalavisen ofte et godt organ som leses av mange. Her er det mulig å bygge opp relasjoner med journalister. Det kan være lurt å tenke gjennom hvilke saker vi vil ha fram, slik at vi bruker media til de sakene som er viktigst for NHF.

NHF har egne mediekurs for de som ønsker å få en grundigere skoleing. Her skal vi peke på noen grunnleggende ting som bør være på plass når en vil bruke media som virkemiddel.

Tilgjengelighetstest med politikere og media.
Foto: Handikapnytt/Thomas Bjørnflaten

Vi må vite hva vi vil

Den som fronter organisasjonen i media må enkelt kunne formidle organisasjonens budskap og hva saken handler om. Dersom vi framstår med god kompetanse, vil vi ha større gjennomslagskraft. Det må være avklart hvem som kan ta denne oppgaven slik at vi raskt kan henvise media til rett person. Koordinatoren på regionkontoret har denne oversikten.

Journalister har ofte dårlig tid

Dette betyr at dersom de får en sak som er godt forberedt vil sjansene øke betraktelig for at den kommer på, uansett type media. Når du selger inn en sak har du ofte kort tid når du har fått journalisten på kroken.

Godt forberedt kan bety:

- En god overskrift
- God og klar argumentasjon
- Gjerne dokumentasjon ved en case
- Tydelighet når det er lovbrudd
- Henvisning til kilder
- Oversendelse av faktainformasjon
- Være tilgjengelig
- Spill på lag med journalisten

Vårt budskap er de samfunnskapte hindringene

Vårt budskap er deltakelse, likestilling og diskriminering. Vi er ikke "syke stakkarlige personer lenket til rullestol". Det er derfor viktig å formidle til journalister at det er samfunnet som diskriminerer og stenger oss ute.

Faksimile fra Hamar Arbeiderblad, 24.08.07

Stange kirke skal få atkomst for alle

Norges Handikapforbund og Stange kirkelige fellesråd ble i går enige om hvordan Stange kirke kan gjøres tilgjengelig for handikappede både ute og inne.

Mange utilgjengelig bygg

Det er ikke bare i Songdalen bevegelsehemmede må snu i døra. Nær halvparten av offentlige bygg på Agder er utilgjengelige for rullestoler.

Faksimile fra Fædrelandsvennen, 14.09.07

Faksimile fra VG, 08.09.07

debatt debatt@vg.no

■ ■ Frp og Høyre har i realiteten ingen respekt for eldre og funksjonshemmede, skriver Bjørn Hansen.

Toleransen er en skinntoleranse.

«Vi andre» er også velgere

VG innlegg
Bjørn Hansen
Nylig har vi sett flere alvorlige angrep på det norske samfunnet og de verdier som vi forsøker å samle oss om.
Det tydeligste kom i Sofienbergparken. De andre legitimerer holdninger som er helt uakseptable. (Bjørn Hansen)

UTFORDRINGER:
Tilfjere i vår ble arbeids- og inkluderingsminister Bjørn Hansen (Ap) involvert i å teste handikapshemmede i bykjøret sammen med rullestolbrukerne Henrik Møstland, Bjørn Hansen, Ingrid Ørme og styrehemmede Håge Finnset i et bil.

» Ordførere og andre kommunale beslutningstakere spiller en avgjørende rolle i å ivareta helt grunnleggende menneskerettigheter.

Funksjonshemmede diskriminert

Faksimile fra Nordlys, 01.09.07

Journalister vil ofte ha en case. Det vil si en person som selv er direkte berørt av saken. Brukt på en riktig måte er dette greit, men vi må unngå at det er personen som blir problemet. Intervjuobjektet må være satt grundig inn i saken. Det er han eller hun journalisten vil fokusere på og lytte til. En løsning kan være at intervjuobjektet snakker om saken og sine erfaringer, mens NHF tar de politiske uttalelsene.

Det er vår erfaring at saker der funksjonshemmede stenges ute og diskrimineres ofte får spalteplass i media. Vi kan vise til en rekke saker hvor media ikke bare slår opp enkeltsaker, men også følger opp i ettertid. Vi tror at dette henger sammen med at vi klarer å formidle et budskap som viser at sakene har allmenn interesse, og at det er i samfunnets interesse at disse sakene blir løst. Våre egne nettsider bør være oppdatert og gjerne ha utfyllende opplysninger dersom vi har en større sak i media.

Kontaktnett

Tillitsvalgte som har jobbet en tid med et aktuelt område vet ofte hvilke journalister de skal ta kontakt med. Både journalisten og vi har fordeler av at det bygges opp et kontaktnett. Det å kjenne noen i en redaksjon kan være en døråpner, men gode saker er velkommen uansett.

Pressemeldinger, leserinnlegg og kronikker

Pressemeldinger bruker vi helst når vi ønsker oppmerksomhet omkring et tiltak, en befarings, en mobilisering i forbindelse med en aksjon og vi vil raskt ut med informasjon.

Leserinnlegg passer best når vi ønsker oppmerksomhet omkring enkeltsaker og NHFs politikk.

Kronikker bruker vi når vi vil utdype et saksforhold og vil påvirke politikere, fagfolk og allmennhet.

Samarbeid og bistand

Mediekontakt kan være krevende, men også utfordrende og givende.

Opplæring og trening gjør det lettere å fronte NHF i media.

Det gis bistand til å håndtere saker, skrive pressemeldinger og leserinnlegg fra både regionkontoret og hovedkontoret.

God kommunikasjon og samhandling er viktig.

Kommunale råd

Fra 2007 er det lovfestet at alle kommuner og fylkeskommuner skal sikre mennesker med funksjonsnedsettelse medvirkning i kommunens arbeid gjennom egne råd. Rådene skal ikke overta organisasjonenes rolle, men er en arena vi kan bruke for å påvirke samfunnet.

NHF har en strategi for brukermedvirkning

NHFs landsmøte har gitt føringer om at kommunale og fylkeskommunale råd er en arena som bør benyttes. Det er lokallagene og regionene som tar stilling til om de skal delta i de kommunale og fylkeskommunale rådene. Regionene har ansvaret for opplæring av sine medvirkere. Et eksempel er NHF Øst som holder kurs jevnlig og har skriftlige avtaler med sine representanter i rådene der roller og ansvar avklares.

NHF sentralt er ansvarlig for strategien organisasjonen skal jobbe etter og rammene for kursene, slik at opplæringen blir ensartet. NHFs strategi er nedfelt i heftet "Brukermedvirkning – nytter det?"

- Brukermedvirkning er én av flere arbeidsmetoder for å nå et mål.
- Brukermedvirkning skal ikke være et mål i seg selv.
- Hvis medvirkningen ikke gir resultater til fastsatt tid, må det vurderes om andre arbeidsmetoder skal velges.

Lov og rundskriv

Arbeidet i rådene bygger på rundskriv A-28/2007 til "Lov om råd eller annen representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsett funksjonsevne m.m." (Lov 2005-06-17 nr. 58). Vi vil her gi en kortversjon av rundskrivet. Du finner alt samlet på www.regjeringen.no/aid/

Formål og medvirkning

"Kommunane og fylkeskommunane skal sørge for at menneske med nedsett funksjonsevne blir sikra open, brei og tilgjengeleg medverknad i arbeidet med saker som er særleg viktig for menneske med nedsett funksjonsevne. Dette gjeld mellom anna tilkomst, arbeid mot diskriminering på grunnlag av nedsett funksjonsevne og tenestar for menneske med nedsett funksjonsevne." (§ 1).

For at medvirkningen skal være åpen, må kommunen og fylkeskommunen sikre at alle saker som er særlig viktig for mennesker med nedsett funksjonsevne blir kjent for medlemmene av rådene. Det er et krav i loven at uttalelse fra rådet skal ligge ved saksdokumentene til det organ som avgjør saken. Dette er et viktig punkt for oss. Ved uenighet må vi få referatført våre synspunkter.

Det kommunale rådet er kommunens eget råd, som er opprettet for at saker som berører funksjonshemmede skal behandles her. Det er viktig å være klar over at rådet skal være en selvstendig aktør som selv kan ta initiativ til enkeltsaker eller saksområder.

Når saker skal legges fram for rådet, må dette skje i god tid før behandling. Dersom medvirkningen skal være god, bør den som medvirker komme inn i prosessen når det foreligger alternative måter å gå videre på. De som er valgt inn i rådet sitter der med egenkompetanse og -interesse. De kan ha behov for å hente inn mer kompetanse før de kommer med råd og uttalelser. Konkrete vedtak i rådet som får betydning for utviklingen av lokalmiljøet vil bidra til å gi rådet status.

For at rådet skal ha innflytelse, må medlemmene kjenne til saksgangen i kommunen. Å komme tidlig inn i prosesser er helt avgjørende for et godt resultat. Det er kommunens ansvar å skolere rådet i kommunalkunnskap.

Etter loven vil det være ulike alternativer å velge mellom når det gjelder representasjonsordninger; eget råd for funksjonshemmede eller felles råd med eldre. Arbeids- og inkluderingsdepartementet anbefaler et eget råd for

mennesker med nedsett funksjonsevne, noe vi støtter.

Saksområde innen tilgjengelighet og universell utforming

Rådet skal medvirke til at samfunnsskapt barrierer blir fjernet, og at direkte og indirekte diskriminering blir motarbeidet. Konkrete arbeidsområder:

- Arbeid for universell utforming.
- Planprogram og konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven for å sikre at det blir tatt hensyn til mennesker med nedsett funksjonsevne.
- Forhold innenfor plan- og bygningssektoren, samferdsel, barnehage, skole, kultur, idrett, friluftsliv, helse og pleie- og omsorgstjenestene.
- Informasjon og kontakt med publikum, IKT-baserte løsninger.
- Råd og forslag til hvordan kommunene og fylkeskommunene sikrer vernet mot diskriminering.

Rådets sammensetning og mandat

Det er kommunestyret og fylkestinget som vedtar mandat, sammensetning av rådet og antall representanter. Departementet foreslår at aktuelle organisasjoner i kommunene/fylkene får uttale seg når antallet skal fastsettes.

Ved oppnevning av rådsmedlemmer fra organisasjonene skal organisasjonene ha forslagsrett.

NHF's krav:

- Det bør settes mål for arbeidet i rådet – hva vil NHF oppnå? Hva vil kommunen bruke rådet til?
- NHF's representanter må ha forankring i egen organisasjon, og drøfte saker både før og etter møtene.
- Mandatet må være i tråd med de områder og saker organisasjonene mener er viktig. Hvis ikke, må rådet levere innstilling til kommunestyret om revidering.
- Sekretariatet for rådet må ligge under rådmannen eller byrådsavdelingen for å ha forankring på høyt nok nivå.
- Sakspapirer må sendes både til rådsmedlemmene og til organisasjonene.
- Rådet bør ha representanter både fra organisasjonene, politikere og administrasjon.
- Kommunene bør opprette et eget råd for mennesker med funksjonsnedsettelse for å oppfylle lovens intensjon. Rådet har et vesentlig større arbeidsområde enn eldreråd, og disse må ikke slås sammen.
- I mindre kommuner kan lovens alternativ om interkommunale råd støttes.
- Med jevne mellomrom må vi evaluere om vi oppnår resultater.
- Deltagelse i kommunens råd må ikke erstatte andre metoder i påvirkningsarbeidet.

Påvirkning gjennom informasjon og kurs

NHF har lang tradisjon i å utvikle publikasjoner og informasjonsmateriell. Et godt eksempel er utgangspunktet for denne veilederen: "Tilgjengelige bygg og uteområder". Det er også laget en rekke hefter på rettighetsområdet og hefter som viser hva som er NHF's politikk på ulike sektorer. Disse heftene er viktig materiell til bruk i vårt påvirkningsarbeid. Vi anbefaler at materialet spres så mye som mulig.

Du finner oversikt over alle publikasjoner i egen brosjyre og på NHF's nettsider.

Publikasjoner og informasjonsmateriell danner ofte utgangspunkt for kurs, seminarer og konferanser. NHF har etter hvert stor kompetanse på området universell utforming. Vi erfarer at mange etterspør denne kompetansen. Flere regioner arrangerer derfor kurs og seminarer rettet mot politikere, kommunalt ansatte, arkitekter og entreprenører. Dette er en meget god form for påvirkning. Dersom vi kan vekke interesse og forståelse for universell utforming på denne måten, vil vi i etterkant lettere nå fram i konkrete saker. Vi bereder også grunnen for å få universell utforming inn i kommunale plandokumenter og reguleringsplaner. Kurs er en god måte å knytte kontakter på.

I et vedlagt løssark finner du ideer til kurs og seminarer på området universell utforming.

Samling i PULS-prosjektet for å styrke påvirkningsarbeidet. (PULS - påvirkning - universell utforming - likestilling - samfunn) Foto: NHF/Jan Arne Dammen

Kreative påvirkningsformer

Bevisstgjøring i forhold til funksjonshemmedes livssituasjon og aktuelle saker er en hovedoppgave for NHF. Vi leter stadig etter nye måter å påvirke på. Kreativitet i dette arbeidet er viktig for å nå fram i dagens mediasamfunn. Vi oppfordrer derfor til å tenke nytt og annerledes når vi skal formidle våre synspunkter. Her skal vi peke på noen slike påvirkningsformer.

I Trondheim har en gruppe laget et teaterstykke med utgangspunkt i enkeltmenneskers livshistorier der fokus er lagt på møter med samfunnet. Humor har en stor plass i forestillingen. Du får mer informasjon ved å kontakte regionkontoret i Trøndelag.

Prosjektet "NHF Ambassadører i skolen", hvor funksjonshemmede møter elever i grunnskolen, startet i et lokallag i Oslo. Dette er fulgt opp flere steder i landet. I utgangspunktet handler dette om bevisstgjøring i forhold til likeverd og likeverdig deltakelse. Elevene kartlegger egen skole eller omgivelser og får prøve seg i rullestol. Opplegget er en døråpner i forhold til lærere, skoleledelse, foreldre, politikere og allmennheten gjennom media. NHFs hovedkontor kan gi mer informasjon om prosjektet og har skriftlig materiell (www.nhf.no)

Region Innlandet driver prosjektet "Mission MacRel". Dette er en teaterforestilling som retter seg mot mellomtrinnet i barneskolen. Prosjektet består av et syngespill hvor elevene spiller alle roller og gjennomfører en tilgjengelighetsundersøkelse. Her kan det være et samspill med Ambassadørprosjektet (www.macrell.org)

Tilgjengelighet, universell utforming og likestilling står sentralt i alle prosjektene. Koblingen til arbeidet med universell utforming er nærliggende og mange som er aktive i NHFs tilgjengelighetsarbeid deltar også i disse prosjektene. Det er en styrke for alle prosjektene at de er lokalt basert.

Ambassadører i skolen. Foto: Handikapnytt/Vidar Alfarnes

Henvisning:

- NHFs lover, forskrifter og prinsippprogram, 2007.
- Våre erfaringer – ditt beste hjelpemiddel, NHF 2007.
- Tilgjengelige bygg og uteområder, NHF 2004.
- Plan- og bygningsloven med teknisk forskrift.
- NS 11001 "Universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder", Standard Norge, 2009.
- Rundskriv T-5/99 Tilgjengelighet for alle, Miljøverndepartementet m.fl.
- Universell utforming og reguleringsbestemmelser, pilotkommuneprosjektet Miljøverndepartementet/Norsk kommunalteknisk forening, 2008.

- "Deltaking for alle – universell utforming" Fylkesdelplan 2006-2007, Hordaland fylkeskommune.
- "Fylkesdelplan for Universell utforming" 2007-2011, Rogaland fylkeskommune.
- Rundskriv A-28/2007 om kommunale råd, Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Brukermedvirkning – nytter det? Et strategidokument fra NHF, 2000.
- Hvordan samarbeid kan skape tilgjengelighet for alle, Rådet for funksjonshemmede i Kristiansand.

- Brev med avtale om samspill NHF og kommune, se løsark.
- Brev om NHFs rettslige klageinteresse, se løsark.
- Forslag til NHF-kurs, se løsark.

5

KAPITTEL 5:

Organisering

NHFs lover § 14-1. Regionstyret (utdrag):

- har ansvaret for det interessepolitiske arbeidet i regionen og kommunene
- skal koordinere virksomheten i lokale ledd, bistå lokallagene, bistå NHFUs regional og landsforeningene i deres arbeid (...).
- skal arbeide for å nedsette uformelle grupper, bygge nettverk og engasjere enkeltmedlemmer i saker som regionstyret arbeider med.

Målet er å styrke påvirkningsarbeidet innen universell utforming og få flere med på laget. Da må arbeidet organiseres slik at medlemmer og tillitsvalgte som ønsker å gjøre en innsats inkluderes i et samarbeid og får tilbud om opplæring. Regionkontoret har ansvaret for å få folk med lokalt, stimulere til innsats, samarbeide med lokallagene og koordinere arbeidet. NHF sentralt skal stimulere til innsats og bidra med opplæringsmateriell og utvikling av organisasjonen.

Foto: NHF/Jan Arne Dammen

Generelt om organisering av påvirkningsarbeid

Når vi jobber med en sak, er det viktig å vurdere sakens prinsipielle sider og omfang. Dette er nødvendig for å få et bilde av hva som kreves av innsats, kompetanse og tidsbruk for å nå målet. En slik vurdering vil bidra til å avklare hvem som må involveres.

Hvorfor trenger vi et organisert samarbeid?

Erfaringer fra grasrotbevegelser viser at når flere engasjerer seg og jobber for en felles sak, gir det ofte gode politiske resultater. Saken får også større synlighet og gjennomslagskraft når flere er med.

Hvordan få flere med på laget?

For å få flere med på laget, er det nødvendig å involvere og drøfte saken med andre personer vi tror kan være interessert. Det er viktig å ha en holdning om at ingen undervurderes; i en gitt situasjon kan man trenge alle. Personlig kontakt er alltid viktig for å få flere med, og er det første steget mot en videre organisering av arbeidet.

Foto: NHF/Tore Bjørback

Når saken legges fram, er det lurt å bygge på den gode visjonen man ønsker å oppnå. De vi ønsker å inkludere kan da se at det er en god og viktig sak å jobbe for.

Vi må dele på det vi vet. Vurderinger, avklaring av sak og veien videre må skje i fellesskap. Alle bidrag er viktige i den store sammenhengen

Når dette grunnlaget er på plass, kan man gå videre med en mer formalisert organisering av arbeidet. Ofte vil det vise seg at arbeidet vil kreve en fastere organisering. Det er viktig å ivareta demokratiske kjøreregler uansett hvilken organisasjonsform som velges; nettverk, arbeidsgrupper eller utvalg. Det betyr at beslutninger blir drøftet og vedtatt av flertallet. Det gjelder spesielt hvilken vei vi velger å gå for å nå målet. Men også avklaring av roller og ansvar er en del av beslutningene.

Organisering av arbeidet med universell utforming

Tradisjoner, forutsetninger, ressurser og prioriteringer er ulike i organisasjonen. Arbeidet med universell utforming og tilgjengelighet er derfor organisert noe ulikt. NHF har som mål å få en mer enhetlig organisering av arbeidet for å øke vår slagkraft.

En enhetlig organisering vil være at:

- Arbeidet forankres i regionstyret.
- En ansatt ved regionkontoret er ansvarlig og koordinerer arbeidet i regionen.
- Det dannes nettverk, arbeidsgrupper og/eller utvalg som består av tillitsvalgte og aktive medlemmer som arbeider med dokumentasjon og påvirkning.
- Nettverket/gruppen/utvalget ledes av koordinator på regionkontoret.
- Nettverket inkluderer lokallagene i det lokale påvirkningsarbeidet.
- NHF sentralt bidrar med faglig bistand, utvikling og oppfølging.

Nettverk, arbeidsgruppe eller utvalg

Om en velger å etablere et nettverk, en arbeidsgruppe eller et utvalg vil blant annet avhenge av hvordan arbeidet så langt er organisert. Det er ofte lurt å bygge videre på det en har. En arbeidsgruppe eller et utvalg springer gjerne ut fra et styre eller et lag. Disse vil ha et mandat som avklarer status og arbeidsoppgaver. Gruppen eller utvalget kan ha et eget budsjett eller det vil være avklart hvordan kostnader skal dekkes. I hvor stor grad en skal formalisere dette arbeidet vil være opp til det enkelte organisasjonsledd. Nettverk kan være frittstående, men et samarbeid med lokallaget vil ofte være naturlig. Lokallagene har kunnskaper om lokale forhold.

Nettverk er en mer uformell organisering. Det er en måte å få til aktivitet på uten at det stilles for store krav til organisasjonsarbeid. Nettverksgrupper er samarbeid mellom personer basert på felles interesser innenfor et bestemt tema. Det er en mer åpen form for organisering der de som ønsker det kan delta. Noen regioner har en regional gruppe som har en mer formell rolle mens arbeidet lokalt er nettverksorganisert.

Mange vil nok si at omtrent en slik organisering har vi i dag. Vi skal derfor kommentere litt på de ulike punktene.

Forankring i regionstyret

NHF har prioritert høyt arbeidet med å skape et tilgjengelig samfunn gjennom universell utforming. Det er derfor naturlig at regionstyret løfter dette fram.

- Arbeidet får en selvfølkelig plass i plandokumenter og prioriteringer.
- Regionstyret legger føringer for arbeidet og vedtar rammer og mandat.
- En eller flere personer i styret får et spesielt ansvar for å følge opp feltet.
- Spørsmål omkring økonomi, dekning av utgifter osv avklares.
- Tillitsvalgte og aktive medlemmer følges opp med jevne mellomrom, motiveres og tilbys kurs og annen kompetanseheving.
- Arbeidet evalueres og det rapporteres om status i årsmeldinger osv.

Forankring på regionkontoret

Regionkontorene i NHF har ansvar for at det drives interessepolitisk arbeid lokalt. Dette innebærer en oppfølging og koordinering av arbeidet med universell utforming. Regionkontorleder har ansvar for overordnet planlegging og tilrettelegging av arbeidet. Det er naturlig at én person på regionkontoret har oversikt og driver arbeidet framover i nært samarbeid med medlemmer i nettverk, utvalg og lokallag.

Oppgaver som ligger til koordinator:

- Regionkontorleder har sammen med koordinator ansvar for å lage forslag til mandat og organisering.
- Koordinator har ansvar for igangsetting av arbeidet, rekruttere medlemmer til utvalg/nettverk og motivere til innsats.
- Innkalle til og organisere møter.
- Være bindeledd til administrasjon og regionstyret.
- Styre økonomi og eventuelt budsjett (møtegodtgjørelser/reisekostnader)
- Ta imot og formidle henvendelser fra kommuner, utbyggere, arkitekter eller andre som ønsker bistand eller samarbeid med NHF.
- Inngå avtaler på vegne av gruppa med aktuelle aktører.
- Følge opp arbeidet slik at avtaler overholdes.
- Følge opp deltakerne i gruppe/nettverk/utvalg; f eks fordele oppgaver, formidle informasjon, svare på spørsmål eller henvise til andre, og bistå konkret i arbeidet med påvirkning i samråd med deltakerne.
- Informere media eller formidle kontakt.
- Tipse hovedkontoret om saker som kan passe i media.
- Formidle fra gruppene behov for kompetanse og kurs. Gjennomføre kurs for tillitsvalgte og medlemmer.
- Rekruttere flere til arbeidet og jobbe for å få ungdommer med.

Gruppenes arbeid og ansvar:

- Hovedoppgave: påvirke i forhold til universell utforming og tilgjengelighet.
- Gjennomføre kartlegginger og dokumentasjon.
- Være vaktbikkje i egen kommune. Følge kommunale planprosesser og aktuelle prosjekter/utbygginger. Følge med i media.
- Utføre kartleggingsoppgaver, befaringer osv fra oppdragsgiver, som kan være NHF, kommunen eller andre.
- Drive aktiv påvirkning i forhold til politikere og administrasjon.
- Delta på møter i gruppa, summere opp arbeid og erfaringer. Dele erfaringer og kunnskap og diskutere aktuelle problemstillinger.
- Utarbeide forslag til planer for gruppas arbeid.
- Komme med ønsker om temaer og gi innspill til innhold på kurs/konferanser.
- Rekruttere flere med i arbeidet og utvikle nettverk i hele regionen.
- Være medspiller til NHFs representanter i kommunale råd.
- Delta på NHFs områdemøter og i andre relevante fora i kommunen.

Antall grupper og nettverk

I praksis vil arbeidsdelingen mellom koordinator og gruppe variere. Dette er blant annet et spørsmål om kompetanse. Det er viktig at en lager en fornuftig arbeidsdeling som

tar utgangspunkt i den aktuelle situasjonen. Når det gjelder antall nettverk eller grupper, kan det være slik at en region mener det er hensiktsmessig med én gruppe, mens det i andre regioner vil være naturlig å ha grupper fylkesvis, med forankring i regionkontoret. For eksempel kan det være at regionale grupper blir vel store, eller at de geografiske avstandene blir for store. En kan da velge å ha en liten regional gruppe med fylkesvise nettverk under denne.

Dette er en grovskisse av organiseringen. Noen har kanskje fått assosiasjoner til prosjektorganisering når de ser denne oppstillingen. NHF Oslofjord Vest har tatt skrittet fullt ut og organiserer arbeidet som prosjekt.

Vi har tatt med eksempler på mandat og organisering fra Trøndelag og Oslofjord Vest, se neste side.

NHF sentralt

Arbeidet med universell utforming og påvirkning foregår i stor grad i kommunene; det er her de konkrete endringene må skje. Organisasjonen sentralt har ansvar for prioriteringer, rammer, faglig utvikling og arbeidsverktøy. Dette innebærer ansvar for at NHFs politikk gjennomføres i organisasjonen. Samarbeidet med regionen er viktig for å styrke påvirkningsarbeidet lokalt gjennom nettverkene for universell utforming.

Foto: NHF/Jan Arne Dammen

Interessepolitisk gruppe for universell utforming i NHF Trøndelag

Mandat

Medlemmer i interessepolitisk gruppe for universell utforming i Trøndelag oppnevnes av regionstyret. Gruppen bistår NHF Trøndelag i arbeidet med å fremme universell utforming i Trøndelag.

NHFs lover § 14 – 1:

Regionstyret har ansvaret for det interessepolitiske arbeidet i regionen og kommunene.

Regionstyret skal arbeide for å nedsette uformelle grupper, bygge nettverk og engasjere enkeltmedlemmer i saker som regionstyret arbeider med.

Gruppen vil sammen med regionkontoret engasjere seg i spørsmål knyttet til universell utforming i kommunene i Nord- og Sør-Trøndelag. Involvering skjer på forespørsel eller på eget initiativ. I kommuner med NHF lokallag skjer alt arbeid i samarbeid med lokallaget.

All formelle innspill gjøres av regionkontoret.

Da vi ikke tar honorar for vår bistand, kan vi foreslå for oppdragsgiver at de kan støtte NHF Trøndelag med å kjøpe annonse eller tegne støtte-medlemskap.

Reiseutgifter følger NHFs regulativ for tillitsvalgte. Alle reiser avklares med regionkontoret på forhånd. Dersom NHF Trøndelag inviteres av et eksternt firma, kan vi be om at det bekoster reiseutgifter.

Aktuelle oppgaver

Bistå lokallag/kontaktpersoner

Byggesaker

Innspill til reguleringsplaner

Veilede fagmiljø

Befaringer

Annen politisk påvirkning for å nå målet om universell utforming

Navn på medlemmene i gruppen

-
-
-

Organisering av arbeidet med universell utforming og tilgjengelighet i NHF Oslofjord Vest

- prosjektorganisering - tilgjengelighetsgruppe – koordinator

Regionen består av 3 fylker som i utgangspunktet arbeidet forskjellig som fylkeslag, både i forhold til menneskelige ressurser og administrasjon. Da regionen var et faktum, ble det bestemt at arbeidet med universell utforming skulle prosjektorganiseres:

Prosjekteier

Prosjektleder

Prosjektgruppe

Regionkontorleder – rapporterer til regionstyret (årshjulet)

Organisasjonskonsulent – koordinator – rapporterer til prosjekteier

Består f.t. av 9 tillitsvalgte i regionen – rapporterer til prosjektleder.

Prosjektgruppas navn er: Tilgjengelighetsutvalget for universell utforming.

Prosjektgruppa har eget årlig budsjett og prosjektplan.

Fullmakter for prosjektleder

- Oppnevnes av regionkontorleder, og rapporterer til denne.
- Foretar disponeringer innenfor prosjektets budsjett.
- Etter avtale med regionkontorleder, eller i tråd med budsjett, forplikte regionen i forhold til annen part (eks. avtale om kursopphold og økonomiplan).
- Ingen formell styringsrett overfor sine prosjektmedarbeidere, men ansvar for å følge opp og motivere prosjektdeltakerne.
- Etter avtale med regionkontorleder uttale seg om aktiviteter innenfor prosjektet, også overfor media.

Arbeidsmetoder

Det avholdes et møte i kvartalet, dette har som mål:

- Nettverksbygging i regionen.
- Gjennomgang av hva som har skjedd siden forrige møte og erfaringsutveksling; gi læring innad i prosjektgruppa.
- Komme med forslag til planer framover. På den måten delta i planprosessen.
- Komme med ønsker om temaer på kurs og konferanser.

Tillitsvalgte arbeider både med oppsøkende virksomhet og oppdragsbistand til utbyggere, arkitekter, konsulentfirmaer, kommuner.

Oppsøkende virksomhet

Ved oppsøkende virksomhet tar koordinator eller utvalgsmedlem kontakt med utbygger, kommune etc lokalt. I hvert enkelt tilfelle må det vurderes hva som er regionalt eller lokalt relatert. Dette er også med tanke på hvem som dekker reiseutgifter og lignende.

Oppdragsbistand

Ved oppdragsbistand tar som regel oppdragsgiver kontakt med koordinator på regionkontoret, og oppdraget blir gitt til relevant utvalgsmedlem. På forhånd avtales det med oppdragsgiver at de faktiske kostnader ønskes dekket. Det er utarbeidet rapporteringsskjema til dette, og det fylles ut med relevante opplysninger om oppdragsgiver samt evaluering av oppdraget. Ved endt oppdrag sender utvalgsmedlemmet skjemaet til regionkontoret sammen med reiseregningsskjema. Regionkontoret utbetaler utgiftene til den tillitsvalgte og fakturerer oppdragsgiver.

En del kommuner i regionen sender sine planer til regionkontoret, som igjen sender disse videre til relevant utvalgsmedlem.

Alle brev knyttet til uttalelser og bistand skal gå ut fra regionkontoret.

Arbeidsdeling og fylkesnettverk

Ettersom det regionale utvalget består av mange medlemmer, har man opprettet fylkesnettverk med det regionale utvalget som det overordnede. En av gruppens medlemmer i fylket får ansvaret for å samordne det fylkesvise arbeidet ved henvendelser. Nettverksgruppene har ingen fullmakter og alle avtaler, utgifter og kontakt med media skal avklares med koordinator på regionkontoret.

Skolering av utvalgsmedlemmer og lokale nettverk.

Det har vært avholdt årlige kurs for å skolere de som er med i tilgjengelighetsutvalget og nettverkene. Det har samtidig gått ut tilbud om deltakelse til lagene for oppdatering i deres lokale påvirkningsarbeid.

6 KAPITTEL 6: Lovverk og kvalitetskrav

Når vi skal påvirke samfunnet må vi ha kunnskaper om lovverket. Samfunnskapte hindringer og diskriminering skyldes ofte at lovverket ikke følges. Lovbrudd er alvorlig og bør meldes, samt synliggjøres i media for å påvirke samfunnet. Lover, forskrifter og standarder inneholder krav til universell utforming, likestilling og kvalitet på løsninger som det er viktig å kjenne til når vi skal påvirke utformingen av samfunnet framover.

For å finne frem i lovverket har Norges Handikapforbund utarbeidet heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder".

Heftet "Tilgjengelige bygg og uteområder"

Her finner du sentrale paragrafer i lovverket for bygg og uteområder, utdanning og arbeidsliv. Hoveddelen av heftet er viet tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven.

Kapittel 1 "Likestilling, lover og krav" gir en oversikt over lover og regler som er aktuelle i forbindelse med utforming av omgivelser som byggverk og uteområder. Denne oversikten angir også spesielle paragrafer som er viktige i arbeidet med universell utforming i kommuner og lokalmiljøer. Bruk denne oversikten aktivt for å tilegne deg kunnskap om lovverket. Vil du gå nærmere inn i den enkelte lov eller forskrift, kan du gå inn på nettadressene som også er angitt for hver lov.

Kapittel 2 "Grunnelementer" angir i skjemaform en oversikt over tilgjengelighetskrav.

Kapittel 3 "Løsninger" gir en oversikt over hvordan viktige områder skal utformes i henhold til tekniske forskrifter. Her finnes oppslag for forskjellige emner. I oppslaget angis hva tekniske forskrifter sier og hva veiledningen til tekniske forskrifter sier om hvordan forskriften kan oppfylles. Et av punktene som

går igjen på alle oppslagene er "NHF's kvalitetskrav". Her kan det stå presiseringer eller krav til brukbarhet som kan gå lengre enn det forskriften sier. For å klargjøre disse kvalitetskravene er det laget en illustrasjon med mål. Det er greit å vite at disse skissene i enkelte tilfeller går ut over hva som er krav i forskriften, og at vi dermed ikke kan kreve at utbygger må følge dem. Utbygger er kun forpliktet til å følge kravene i tekniske forskrifter.

Ny plan- og bygningslov med forskrifter trer sannsynligvis i kraft i løpet av 2009. Det samme gjelder norsk standard for universell utforming av byggverk og uteområder. Heftet vil bli oppdatert med endringer i ulike lovverk. Lov om offentlige anskaffelser og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven vil bli innarbeidet i heftet.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven ble lagt fram og vedtatt våren 2008. Loven skal fremme likestilling, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne.

Fra januar 2009 er det forbudt å diskriminere mennesker med funksjonsnedsettelse. Nye bygg, omgivelser, transportmidler og produkter må være universelt utformet. For eksisterende bygg og omgivelser er det ikke satt

tidsfrister. Plikten til å gjøre utbedringer knyttes til vurdering av hvor dyrt dette vil bli for virksomheten. Loven inneholder derfor ikke et absolutte krav når det gjelder eksisterende bygg og omgivelser.

Loven gir enkeltpersoner mulighet til å fremme sin sak for Likestillings- og diskrimineringsombudet. Også organisasjoner kan melde lovbrudd dit. Ombudet og likestillings- og diskrimineringsnemnda har sanksjonsmuligheter for å håndheve loven.

Plikten til universell utforming er nedfelt i § 9. Plikten gjelder alle områder; bygg, omgivelser, transport, produkter og IKT. Her står det at offentlig og privat virksomhet skal arbeide aktivt for å sikre universell utforming. Virksomhet rettet mot allmenheten har plikt til å sikre universell utforming i virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde. Plikten er lagt på virksomhetseier; den som driver virksomheten. Dette innebærer at virksomhetseier ikke kan skyldes på byggherren, men må ta et selvstendig ansvar for diskriminering dersom virksomheten stenger folk ute grunnet manglende universell utforming.

I det konkrete påvirkningsarbeidet innebærer dette at vi både må påvirke kommunens håndheving av plan- og bygningsloven og virksomhetseier for å stoppe en diskriminerende praksis.

Dersom du diskrimineres og stenges ute grunnet fysiske hindringer, kan du anmelde virksomhetseieren for lovbrudd. I påvirkningsarbeidet bør vi aktivt jobbe for at lovbrudd meldes til Likestillings- og diskrimineringsombudet for at den enkelte skal få oppreisning, og for å få testet ut om lovverket er godt nok til å stoppe diskrimineringen.

Henvising:

- Tilgjengelige bygg og uteområder, www.nhf.no
- Plan og bygningsloven, www.lovdato.no
- Tekniske forskrifter, www.be.no
- NS 11001 "Universell utforming av byggverk og tilleggende uteområder" (2009), Standard Norge, www.standard.no

Lov om offentlige anskaffelser

Denne loven gjelder offentlige anskaffelser av varer og tjenester. Det stilles krav om at universell utforming skal vektlegges. Områder for offentlige anskaffelser kan være bygg, anlegg, uteområder, transport, IKT, m.m.

Informasjonsark om NHF sitt syn

I arbeidet med universell utforming dukker det opp en del saker og problemstillinger. Vi har utarbeidet informasjonsark som berører noen av disse temaer, og som gir NHF sitt syn på hva som er brukbart og hva lovverket sier.

Som vedlegg finner du egne informasjonsark om:

- Løfteplattformer og brukbarhet
- Stigning på rampe og atkomstvei
- Likeverdig inngang
- Når er det påkrevet med heis?

- Lov om offentlige anskaffelser, www.lovdato.no
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, www.lovdato.no
- Ot. prp nr 44, Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, www.regjeringen.no

7

KAPITTEL 7:

Litteratur og nettsteder

Organisasjoner

Hørselshemmedes Landsforbund
www.hlf.no, tlf 22 63 99 00

- Tilgjengelighetsguide

Norges Astma og Allergiforbund
www.naaf.no, tlf 23 35 35 35

- Diverse hefter

Norges Blindeforbund
www.blindeforbundet.no, tlf 23 21 50 00

- Tilgjengelighetsguide med sjekklister

Norges Handikapforbund
www.nhf.no, tlf 24 10 24 00

- Lover, vedtekter og prinsippprogram, 2007
- Publikasjonsoversikt, 2006
- Hva er universell utforming? Brosjyre, 2007
- Tilgjengelige bygg og uteområder, 2004
- Tilgjengelighet til offentlig transport – en eksempelsamling, 2001
- Fokus på skolebygg, 2005
- Inspirasjon, 2000
- Universell utforming i praksis, 1998
- Tilgjengelige uteområder – kommunal planlegging og fysiske løsninger, 1998
- Kommunal boligpolitikk. Universell utforming av boliger og uteområder, 2001
- Våre erfaringer – ditt beste hjelpemiddel, 2007
- Brukermedvirkning – nytter det? Strategidokument, 2000

Offentlige etater

Arbeids- og inkluderingsdepartementet
www.regjeringen.no, tlf 22 24 90 90

- Rundskriv A-28/2007 om kommunale råd

Direktoratet for naturforvaltning
www.dirnat.no, tlf 73 58 05 00

- Universell utforming av friluftsområder, nettsted og hefter.

Fylkeskommuner. Fylkesdelplaner for universell utforming.

- Deltaking for alle – universell utforming, fylkesdelplan 2006-2009, Hordaland fylkeskommune, *www.hordaland.no, tlf 55 23 90 00.*
- Fylkesdelplan for universell utforming, 2007-2011, Rogaland fylkeskommune, *www.rogfk.no, tlf 51 51 67 38.*

Husbanken

www.husbanken.no, tlf 815 33 370

- Informasjonsprogrammet universell utforming – bolig og bygg, med eksempelsamling
- Hva er en universelt utformet bolig? Brosjyre

Likestillings- og diskrimineringsombudet
www.ldo.no, tlf 24 05 59 50

Lovdata

www.lovdata.no

- Alle lover
- Plan- og bygningsloven
- Lov om offentlige anskaffelser
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven
- Forvaltningsloven
- Ot. prp nr 44, Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, www.regjeringen.no

Norsk Designråd

www.norskdesign.no, tlf 23 29 25 50

- Design for alle, nettsted og publikasjoner

Helsedirektoratet/Deltasenteret

www.shdir.no/deltasenteret, tlf 810 200 50

- Universell utforming over alt, 2003
- Selvbetjening for alle
– tilgjengelige automater, 2006
- Universell utforming i offentlige anskaffelser, 2006
- Tilgjengelige nettsteder, 2007

Standard Norge

www.standard.no, tlf 67 83 86 00

- NS 11001 "Universell utforming av byggverk og tilliggende uteområder", 2009

Statens byggt tekniske etat

www.be.no, tlf 22 47 56 00

- Informasjonsprogrammet universell utforming – bolig og bygg
- Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven
- Veiledning til teknisk forskrift
- Bygg for alle, temaveileder

Statens vegvesen

www.vegvesen.no, tlf 02030

- Tilrettelegging for kollektivtransport på veg, håndbok 232, 2008

Statsbygg

www.statsbygg.no, tlf 815 55 045

- Universell utforming. Eksempelhefte med registrerte løsninger i statsbyggs bygninger
- Kartlagte bygg, www.byggforalle.no

Nettsted for handlingsplanen for universell utforming. Miljøverndepartementet.

www.universell-utforming.miljo.no

tlf 22 24 90 90

- Nettside med nyheter, eksempler, rapporter og hefter
- Universell utforming. Begrepsavklaring. Temarapport, 2007
- Universell utforming og reguleringsbestemmelser, Pilotkommuner/ Miljøverndepartementet 2008
- Rundskriv T-5/99 Tilgjengelighet for alle, Miljøverndepartementet m.fl.
- Hvordan samarbeid kan skape tilgjengelighet for alle, Rådet for funksjonshemmede i Kristiansand.

Nettsted for Nasjonal pådriver for tilgjengelighet til høyere utdanning, NTNU Utdanning

www.universell.no, tlf 73 55 06 80

- Universell utforming av læringsmiljø, veileder, 2008

Redaktører: Guri Henriksen og Rune Huvenes

Tekst: Kristian Lian, Inger Marie Nilsen,
Steinar Myrdal, Gladys Sanchez,
Rune Huvenes og Guri Henriksen

Bidragstydere: Ressursgruppen i prosjekt PULS:
Anne Marie Auestad, Rigmor Eide,
Leif Elde, Anne-Berit Kolås,
Toril Heggen Munk, Henrik Mæland,
Birger Nymo, Svein Erik Pedersen,
Jan Ronald Skogsrud, Tom Atle Steffensen,
Roald Wikran

Design: Kirell Design, Kirsti@kirell.no

Forsidefoto: Handikapnytt/Thomas Bjørnflaten

Trykk: Merkur trykk

Opplag: 5000

ISBN 978-82-7651-034-8

Norges Handikapforbund 2008
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
Telefon 24 10 24 00
Faks 24 10 24 99
nhf@nhf.no
www.nhf.no